

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 12

Broj 7

Jul 2019.

Radomir Konstantinović

Pohvala putovanju

Ne pamtim više ko je rekao da je putovanje kao umiranje, iako mi ta rečenica u ovom trenutku izgleda kao jedna od najznačajnijih rečenica koje bih mogao da čujem ili sam da izgovorim.

Ali, da li je putovanje i smrt? Poneko od nas na putu je našao smrt, i nikada se nije vratio. Pa ipak, smrt se češće dešava kod kuće. Jer kakvo je to umiranje na putu? Nađete se na nekom nepoznatom trgu, u nepoznatom gradu.

Desiće vam se ono što vam se dešava kad gledate neke slike iz ranog perioda Dalijeveg i Kirikoveg: obućeće vas vrtoglavica, strah, mutna slutnja ništavila pred svetom jedne apsolutne praznine. Otkud ova slutnja praznine na slikama ovih slikara? O tome sam razbijao glavu; sad mislim da je to zato što ovi pejzaži ne odgovaraju nijednom pejzažu našeg iskustva. Mi nemamo nikakav odnos s njima, oni su van ovoga odnosa, oni za nas još ništa ne „znače“, i pred njima, u njima, mi prestajemo da značimo.

A nemati odnos sa jednim svetom nije ništa drugo nego ignorisati njegovu istoriju, pa i samo vreme koje smo u stanju da doživimo samo posredstvom istorije; lišiti, dakle, u svojoj svesti, taj svet prošlosti, pa samim tim i budućnosti. To je svet apsolutne sadašnjosti, eto šta hoću da kažem, svet nepokreta, onog nepokreta koji je jedini u stanju da sugeriše ništavilo.

U ništavilo, verujem, samo tako se stiže. Možda je i savremena literatura, koja se češće poziva na filozofiju nego na slikarstvo, uspela upravo negde u blizini ovih slika koje su bez istorije kao geometrija, neki trougao, na primer, da se domogne svoje tehnike ništavila, tehnike za njegovu sugestiju: i ona se služi istim trikom sveta bez poznatog „značenja“, uspostavljanja apsolutne sadašnjosti, tog apsolutnog nepokreta. Poričem li da je to samo trik?

Ali čovek zbog optičke varke postaje bog ili samoubica. Ovaj trik, ta sugestija ništavila koja se zahvaljuje odsustvu „racionalnog“ odnosa sa jednim svetom (pa zbog toga i odsustvu istorije, vremena tog sveta i nas u njemu), oseti se, sa svom njenom svirepom snagom, na svakome putovanju. U nepoznatom svetu vi se osećate kao u ovim pejzažima Kirika i Dalija. Praznina tih pejzaža s kojima nemate odnos ispunjava vas osećanjem umiranja.

Pejzaži kao da vas gutaju, vi nestajete. Stanje je slično stanju sna kad padate u prazno ili kad sa stravom otkrivete da vas niko ne poznaje, pa zbog toga počinjete i sami sebe da ne poznajete. Da bih sebe video i čuo, mogu li samo svojim očima? Ja sebe gledam očima čitavog sveta, čak i „pogledom“ svoje mastionice na pisaćem stolu, pogledom vrha svog naliv-pera. Svet koji gledam i čujem, stvara me, na izvestan način gleda me i čuje, ja sa njim imam taj neophodni odnos da bih zaista bio.

Ako je taj svet jedini moj svet; ako je moja mastionica uvek ista, sve do poslednjeg mog dana, možda ću sačuvati iluziju da sam i ja isti, jedan i konačan, stvoren zauvek. Palanka, to je ovaj svet koji nam, nepromenljiv, sugeriše ideju o našoj nepromenljivosti. Ono što je najodvratnije u svakom provincijalizmu, to je sugestija apsolutnog u poretku, u odnosima, u meni samome: apsolutno je poreklom iz provincije u kojoj sve jeste kao da jeste zauvek, u kojoj nema promene, neočekivanog susreta, u kojoj aždaje ne mogu da žive, demoni i dobri anđeli-spasioci, razbojnici i čudesa, u kojoj je sve poredak od iskoni i zauvek, date mere *Pohvala putovanju* i srazmerja, takođe i slika moga Ja, kao slika koju sam stvorio u tome nepokretnom „konačnom“ svetu, jedna slepa i gluva „konačna“ slika.

Putovanje je atentat na tu sliku, na moju smešnu taštinu. Zašto se putnici tako uezvereno, na železničkim stanicama, vrte oko svoje nevidljive osovine? Zašto sa strahom gledaju u neočekivane pejzaže koji ih svojom novinom poražavaju? Odbijam razgovor o ushićenju s kojim ulazimo na nepoznati trg.

Ovo ushićenje je trenutno: ono je možda radost što se izašlo iz jedne slike, iz svoga konačnog Ja, koje se oseća kao večita tamnica. Da, kao tamnica, ali ipak, evo, večita.

Omome ushićenju sleduje očajanje, strah od praznine: u času kad čovek oseća da nestaje, da ga nema, da prestaje da „važi“, kad je spreman da govori kako su ga svi napustili, kad je spreman ponovo da nazvrlja neku pesmu o svojoj samoći. Nisam rekao da u ovoj bedi nisu napisane velike pesme i naslikane sjajne slike. Veličina je uvek od mesa bede, nekog promašaja, nekog nesporazuma. Onaj duh koji bi stalno, iz sekunda u sekund nepogrešivo ocenjivao svet, nikad se ne gubeći u njemu, uvek u idealnom, uvek u pravom položaju prema svetu, sigurno bi bio besprekorno tačan, bio bi gola tačnost, njena kvintesencija, ali – umro bi od te svoje tačnosti, udavio bi se u njoj. Ništa tu ne bi imalo da ga udari i pokrene na izraz, na stvaranje. Ako sve razumem, odnos mene i sveta je odnos savršenog identiteta, sklada.

Gde je identitet, tu nema stvaranja. Veliki pozitivisti, pa i oni iz današnjeg logičkog pozitivizma, tačniji su od nas, ali u tačnosti miruju, u savršenom izmirenju sa svetom. Da bi se nekuda pošlo, potreban je nesporazum, sudar, sukob. Potrebna je i izvesna mera gluposti, hvala neka je svetu koji nas daruje takvom glupošću, takvom kratkovidnošću. – Ali, ako sam s ironijom nešto rekao o našim pesmama o samoći, kazao sam to ne zbog pesama i ne zbog literature, već zbog ove samoće čije optužbe su najčešće lažne: jer ova samoća što se oseti u nepoznatom svetu i koja se razume kao napuštenost od drugih, u stvari je potajna svest i strah da smo napušteni ne samo od drugih već i od sebe.

Ono što nas napušta, pa čak i kroz napuštanje tih drugih (mojih prijatelja, moje ulice, moje mastionice) to sam ja sam, slika o sebi koju imam, s kojom stalno pokušavam da održim neki svoj identitet; ta slika kao forma jednoga odnosa, ta slika, gle, tako varljiva, tako užasno zavisna od prisutnosti poznatog sveta s kojim sam odnos izgradio. Na putu, u putovanju, umire svet koji je „moj“ svet, umiru moji pejzaži, moja kuća, moji prijatelji (uvek ti fragmenti sveta u čijem obliku mi se čitav svet javlja: univerzum, na primer, može da ima izgled jednog dvorišta ili kupatila) i sa njima zajedno kroz njihovu smrt, ja upoznajem smrt i jednoga svoga Ja. Ali kakva agonija! I kakvim li sve trikovima pokušavamo da se domognemo vazduha, disanja, da izvrđamo tu neizbežnu smrt.

Najčešće primenjivan trik jeste onaj trik prepoznavanja, kad s neizrecivom radošću otkrijemo da neka ulica „liči“ na ulicu iz našeg sveta, da neki čovek „liči“ na nekog od naših poznanika, da neko drvo „liči“ na drvo ispod kojega smo pljučkali svakog dana dok smo bili kod kuće. Naš Bora Stanković u Parizu izdašno se služio tim trikovima: svuda je pokušavao da nađe i pronade Orijent, ali ne zbog Orijenta samog, već

zbog sebe. Jedna naša spisateljka nedavno je napisala, s autentičnom uzbuđenošću: kako je usred Bretanje, pronašla crkvu istu kao što je crkva njenoga detinjstva u Brankovini. Ona je, dakle, „prepoznala“ u drugom svetu svoj svet, prepoznajući sebe, braneći se od praznine, kao ambisa, kojom nas tuđi svet dočekuje, a ja sam, priznaću, najčešće sanjao Bajlonovu pijacu i, začudo, s radošću *Pohvala putovanju* opet prisustvovao jednoj sceni kojoj sam, za vreme okupacije, na toj pijaci bio svedok: kad su se žene bacile jedna na drugu zbog jednog samo komada konjskog mesa.

Ono što me je užasavalo nekad, što je činilo da ni kasnije, nikad, nisam mogao ovom pijacom da prođem bez izvesnoga straha, moćnog uprkos tome što sam znao da je besmislen, sada me je po hotelskim sobama, u tuđim gradovima, skoro radovalo: vraćao sam se, eto, samome sebi, i sebe spasavao, pa makar taj Ja i ne bio u idili neke usamljene crkvice već na Bajlonovoj pijaci, u bedi, u komadu krvavog konjskog mesa koje raskidaju gladni nokti: u umiranju, kad se brani, naše Ja ne preza ni od kakvih sredstava, pa čak ni onih koja ne moraju mnogo da nam služe na čast.

Ali jedna užasna lenjost (ne samo strah od sopstvenog nestajanja) nagoni nas da branimo ovu sliku koju smo vremenom provedenim u jednom svetu sklopili i nekako skrpili, lenjost za samostvaranje, lenjost nas, željnih da postojimo konačnošću starozavetnog boga, dati jednom zauvek. Šta znači putovanje ako ne upravo prinudu da, stalno u novom svetu, nužno stvaramo i svoje, nove odnose s njim, ne dakle da „prepoznamo“ u njemu stari svet, nego da otkrivamo taj realni, aktuelni svet zaista, da otkrivamo sami sebe? Uprkos navici i nasleđu, čovek je ipak aktuelni čovek: svet se ne ponavlja.

Nikako konačni, neuništivi, pa makar i s moćnim pamćenjem koje nas ne zaboravlja i ne pristaje na sadašnjost, sa strašnim slojevima njegovih naslaga, svaki od nas je, na putu, to Ja koje je stalno u pitanju, koje se gubi i, upoznavajući prazninu, nepokret, koje uvek iznova zahteva od nas da toj praznini, da strašnoj toj sugestiji ništavila, tom svetu bez odnosa sa nama, bez zajedničke naše istorije, bez vremena, ipak suprotstavimo, „damo“ neki svoj odnos tako što ćemo da ga prihvatimo, da pokušamo da mu se nametnemo, da nađemo sa njim nekakvu zajedničku istoriju, da stvorimo sebe. Uvek nova priča, uvek novi nalog istorije koja će svet da učini mojim svetom, da me useli u njega, poveže sa njim, otme ništavilu. Uvek poezija, ipak taj (ma šta se reklo) najstrašnji rad, to stalno putovanje kao umiranje konačnog, to beskućništvo kao izvor žudnje za kućom sebe samog, svojom slikom, obrascem. Možda pesnik, koji je enigma i za sebe samog, i nije drugo nego putnik, iskušavalac ništavila, ništa moćniji od nas ostalih putnika: prepoznam u njemu, takođe, lenjivca, ali kome nije dato da bude lenjivac, da u savršenom identitetu sa večitim svojim

Ja, kao u većitom nekom i nepromenljivom svetu, pošteno predahne i prespava svoj život!

Nije mu dato: pod nasiljem večite promene kojom mu se svet javlja, s one strane iskustva primenljivog na sva vremena, on se oseća valjda kao senka koja pati najstrašnijom patnjom senke: što je senka i što bi, nagađam, da se „postvari“, da samog sebe stigne kao nekakvu određenu izvesnost. Poznata je stvar: da pesnici nisu uvek voleli samo skulpturu, slike, već uopšte sve materijalne stvari, njihove čvrste forme koje su očigledne, koje ne mogu da budu dovedene u pitanje, koje imponuju pre svega kao postojane. A šta je pesma nego pokušaj ostvarenja jedne najpostojanije, „najmaterijalnije“ materije, koja bi odolela svim promenama, svim iskušenjima promenljivog sveta, ta „prava“ pesma o kojoj nije sanjao samo Malarme, pesma koja bi nas sadržavala do kraja i zauvek, pesma kao obrazac za jedno apsolutno Ja, iznad promene, iznad smrti, iznad naloga stvaranja tako teškog, tako uvek na granici očajanja?

Na sreću, to nam nije dato. Na sreću, tu je umiranje jer tu je putovanje, oni jezivi ali basnoslovni trenuci upoznavanja sa prazninom i nepokretom kroz koje jedino vodi put u svet: valjda svako otkriće, od najbanalnije gramofonske ploče do Danteovih stihova, osvojeno je po cenu upoznavanja te *Pohvala putovanju* praznine sveta u kome nas još nema, tog svetla sleđenog u kristale našeg odsustva, jedne užasne tišine. Verujem da su najluđi avanturisti, akrobati i pesnici, oni koji su se užasnuli u sudbonosnom trenutku, preneli otkrićem: da su možda lepi i sjajni ali mrtvi, hladni kristali; čini mi se čak da ih i dobro vidim, sad, kako lete iznad ponora smrti.

Pohvala putovanju

Književnik i filozof Radomir Konstantinović i njegova supruga Kaća Samardžić proveli su 1962. godine oko šest meseci na putovanju Evropom.

U piščevoj zaostavštini nađena je nevelika sveska – dnevnik sa ovog putovanja koji je zajedno sa još nekoliko eseja o umetnosti objavilo JP *Službeni glasnik* (Beograd 2019) pod naslovom *Pohvala putovanju*. (urednica Milka Zjačić Avramović) Isti naslov nosi i jedan Konstantinovićev tekst iz novembra 1962, takođe uvršten u ovu knjigu.

U ovim tekstovima mladog Konstantinovića već je sasvim prepoznatljiv njegov filozofsko-literarni stil koji će doći do izražaja u kasnije napisanim delima. U dogovoru sa izdavačem *Danas* objavljuje esej Radomira Konstantinovića *Pohvala putovanju*.

Danas

Petar Đurić

Rekvijem za Kraljevinu

Izdavačka knjižara *Jugoistok* doo,
Beograd, Terazije 5

Najveći broj dokumenata o obaveštajnim i terorističkim aktivnostima folksdojčera autor ove knjige, Petar Đurić, pribavio je 1986. godine od Arhiva Saveznog ministarstva odbrane, kada je pripremao dokumentarnu seriju *Savremene migracije u Jugoslaviji, prikazanu 1990. na programu Televizije Beograd. Dokumentarne činjenice koje doprinose jasnijem sagledavanju društvene pozadine dalekih zbivanja, našao je u predratnoj i okupacijskoj dnevnoj štampi, u raznim propagandnim publikacijama i knjigama objavljenim između dvaju svetskih ratova o opasnosti koja pretila svetskom miru od nacističke Nemačke i fašističke Italije.*

Delovanje nacističkih obaveštajaca u Jugoslaviji pred Drugi svetski rat

U knjizi *Rekvijem za Kraljevinu* biće navedeni samo značajni akteri u nacističkoj špijunskoj mreži i njihova sedišta. Hijerarhija se teško može utvrditi, jer su pojedini obaveštajni sistemi delovali samostalno i podaci su se slivali u nekoliko centara u Nemačkoj. Hitler je, po dolasku na vlast, objedinio sva tri vida oružanih snaga (kopnena vojska, mornarica i vazduhoplovstvo) u Vermaht (Wehrmacht) — Oružane snage Rajha na čelu sa OKW, jedinstvenom Vrhovnom komandom oružanih snaga (Oberkommando der Wehrmacht). Pod vojsku je u početku potpadao i Abver (Abwehr) — Odbrana, to jest obaveštajna i kontraobaveštajna služba. Docnije se Abver bavio vojnom obaveštajnom službom, a sa civilnom službom dve policijske organizacije — Gestapo (tajna policija za političke delikte) i Kripo (Kriminalpolizei) za »običan«

kriminal. Gestapo i Kripo kasnije su spojeni, čineći Policiju bezbednosti (Sicherheitspolizei), skraćenog naziva Sipo, a u sastav je ušla i Služba bezbednosti nacističke partije (Sicherheitsdienst), poznata kao SD.

Kroz godine jačanja nacizma, visoki stranački rukovodioci u borbi za vlast u okviru nacističke stranke, osnivali su sopstvene obaveštajne službe. Tako je Gering imao Forschungsamt (Istraživački ured) sa specijalnim zadacima (prisluškivanje, snimanje i stenografisanje telefonskih razgovora najviših rukovodilaca) — koji se razlikovao od istoimenog ureda u okviru vazduhoplovnih snaga (Luftwaffe) — a admiral Kanaris, koji je bio na čelu celog Abvera, svoju posebnu pomorsku obaveštajnu službu.

Ministarstvo spoljnih poslova kojim je rukovodio Joahim fon Ribentrop imalo je u početku nacističke ere obaveštajnu službu, koja se pretežno bavila šifriranjem i dešifrovanjem, pod nazivom Referat 1-Z. Pošto je 1936. izvršena temeljita reorganizacija državnih institucija i poslova, ova služba je dobila naziv Pers Z, koja je docnije razdeljena na dva dela, a pojavio se i treći ogranak pod imenom Chiffrierwesen (takođe nazivan Sonderdienst Dahlem).

Himler, koji se nalazio na čelu SS organizacije, bio je istovremeno šef sve tri policijske službe: Gestapoa, Kripoa i SD-a. Iste godine kada je Nemačka napala Poljsku, došlo je do novih reorganizacija, pa je obrazovana Glavna uprava za sigurnost Rajha (Reichssicherheitshauptamt), skraćeno RSHA, služba SD dobila je naziv Amt III, Gestapo je postao Amt IV, Kripo Amt V, obaveštajna služba za delovanje u inostranstvu i kontraobaveštajna služba Amt VI. Istovremeno, neke od ovih organizacija u javnosti su bile poznate i pod starim nazivom, kao što je Gestapo. Neke od tih službi imale su posebna odeljenja zavisno od oblasti u kojima su delovale; na primer, Amt VI-E bio je zadužen za špijunažu na jugoistoku Evrope.

U toku rata (početkom 1944) Abver je temeljito reorganizovan: u celini uključen je u RSHA i potom u Amt VI - Mil kojim je rukovodio Šelenberg (Schellenberg). Ova služba imala je tri odeljenja: Abwehr I održavao je radio-vezu sa agentima, Abwehr II je izvodio specijalne akcije (diverzije, sabotaze, atentate), a Abwehr III se bavio kontrašpijunažom.

Ovde su navedene samo glavne obaveštajne službe i službe bezbednosti, ali i to je dovoljno da se pretpostavi koliko je velik bio obim delovanja tog sistema. Ako bi se mreža tog sistema uporedila sa ribarskom, izgledala bi kao one najgušće, kroz koje ne mogu ni najsitnije ribe da umaknu. Osim bezbednosti Rajha i doprinosa pobedi, vidljivo je bilo da tako koncipirana bezbednosno-obaveštajna služba izražava vlastoljubivost partijskog i vojnog rukovodstva, a i mogućnost, što je možda bila želja i samog Hitlera, da se međusobno kontrolišu (špijuniraju) ambiciozni funkcioneri nacističke države.

Obaveštajnom delatošću bavile su se i razne institucije u Rajhu koje su nominalno održavale kulturne veze sa nemačkim manjinama u inostranstvu. Stručnjaci za istoriju i ekonomiju, za etnološka i geneološka pitanja, za sportske i zdravstvene aktivnosti, često su dolazili u Jugoslaviju (kao što se vidi u *Zapisima Volksgruppenführer-a Altgajera*), prenosili političke smernice i gradili borbenu mrežu koja će se aktivirati kad započne rat. Jedna od najznačajnijih institucija koja se bavila administrativnim i političkim pitanjima folksdojčera bio je Narodni savez za nemstvo u inostranstvu — Volksbund für das Deutschtum im Ausland, skraćeno VDA, sa sedištem u Berlinu.

Institucije i pojedinci koji su u Beogradu i drugim gradovima radili za nacističke obaveštajne službe

Nemačko poslanstvo u Krunskoj 33. Poslanik Heren sa porodicom stanovao je u istoj ulici u broju 35. Ambasada je srušena u bombardovanju Beograda 1941. godine, ali osoblje, oprema i dokumentacija već su se nalazili u zgradi bivše čehoslovačke ambasade, koju su Nemci prisvojili posle okupacije Čehoslovačke. Pasoško i konzularno odeljenje u ulici Jovana Ristića 17/I. U blizini je kafana Madera, jedno od sastajališta agenata. Prema nemačkim dokumentima, ovo sastajalište, čiji se naziv ne navodi, nalazilo u »kvartu Cvetni trg«, blizu ulica Kralja Milana i Kralja Aleksandra. Nemački konzulat u Frankopanovoj ulici 6/I. Nemački saobraćajni biro u kome su se nalazila zastupništva sedam nemačkih agencija. Adresa: Knežev spomenik 5, Palata Riunione (danas na Trgu Republike). Izloge biroa demonstranti su demolirali 27. marta 1941. godine.

Po ulasku u Beograd okupatori su, vođeni fotografijama, krenuli u identifikovanje i hapšenje demonstranata. Liga Nemaca Kraljevine Jugoslavije za Društvo naroda. Vojvode Milenka 17/II (preseca ulicu Miloša Velikog i Sarajevsku). U prostorijama Lige rukovodstvo Kulturbunda je imalo svoju kancelariju i salu za sastanke. Nemačko-srpska škola. Ulica Zrinskog 32. Jugoslovensko-nemačka trgovinska komora, nacionalni komitet. Kapetan Mišina 6/a. Jugoslovensko-nemačko društvo. Prestolonaslednikov trg broj 38/I. Centrala Kulturbunda, Novi Sad, zgrada Agraria. Nemački obaveštajni centar (konspirativan), Novi Sad, palata Habag, bioskop Uranija. Ataše za štampu. Stan: Mlatišumina ulica br. 7 kod pijace Kalenić.

Sekretar nemačkog poslanstva. Stan mu je bio u ulici Kneginje Perside 79, koja se nastavlja (to navodimo radi bliže identifikacije) na Krunsku ulicu, i preseca Molerovu, Prote Mateje, Nenadovićevu, Smiljanićevu i ulicu Kneginje Zorke. Ernst Šiler, poručnik, pomoćnik vojnog atašea u Beogradu. Jugoslovenska kontraobaveštajna služba otkrila ga je pri pokušajima da dođe

do planova domaćeg borbenog aviona IK-3 konstruktora S. Zrnica.

Viši inspektor nemačkog poslanstva. Stan: Kraljevića Tomislava 33 (između Šumatovačke i Hadži-Milentijeve).

Poverenik nemačkog poslanstva u Skoplju Nikola Baudin, zastupnik Lajpciškog sajma.

Karl Kraus, navodno inženjer, SS-šturmbanfirer (major), do tada na službi u Bratislavi, opunomoćenik Uprave za obaveštajni rad na jugoistoku Evrope Amt VI-E.

Hans Helm, policijski ataše u nemačkom poslanstvu, SS-šturmbanfirer (major), predstavnik Gestapoa (Amt IV). Razvio je razgranatu obaveštajnu mrežu. Bio je u dobrim odnosima sa ustašama koje su pred rat dobile opštu amnesiju i dopuštenje da se vrate u Jugoslaviju.

Von Schoenebeck Carl-August, oberstleutnant der Luftwaffe und luftattache der deutschen gesandtschaft. Stan u Tolstojevoj ulici br. 15.

Anton Salcer, SS-šturmbanfirer (major), šef nemačke obaveštajne službe za Jugoslaviju.

Artur Kornhuger, dopisnik Münchener Neueste Nachrichten, Beograd, Molerova 65/II.

Ervin Lahuzen, potpukovnik, obaveštajac.

Laser fon Calhajm, major, obaveštajac.

Marion Bauderer (1899-1946), profesorka nemačkog, francuskog, engleskog i španskog jezika, specijalizovana za obaveštajni rad u vazduhoplovnom području. Stan i prostorija za davanje časova imala je u Beogradu, na Obilicевom vencu. Njeno špijunsko delovanje otkrila je jugoslovenska kontraobaveštajna služba. Osuđena je 1940. na 20 godina robije. Bila je na izdržavanju kazne u Požarevcu. Kada su nemačke trupe upale u Jugoslaviju, odmah je oslobođena.

Ivan Pupis, kapetan I klase u jugoslovenskoj vojsci, poreklom Slovenac, oženjen domaćom Nemicom, povezan sa nemačkim vazduhoplovnim izaslanikom u Beogradu, Arturom Laumanom. Plaćeni obaveštajac.

Alfons Vajs fon Vilbron, kapetan korvete, obaveštajac.

Vilhelm Hans Mozer, kapetan, obaveštajac.

Robert Dirigl, austrijski državljanin, potom nemački, komercijalni direktor rudnika hroma Aladini Mines kod Skoplja, Počasni vicekonzul Austrije u Skoplju do njenog anšlusa Nemačkoj.

Hans Štajner, inženjer, tehnički direktor rudnika hroma Aladini Mines, jedno vreme takođe austrijski počasni konzul. Administracija ovog rudnika bila je centar nemačke obaveštajne službe za Makedoniju, južne krajeve Srbije, Kosovo i Metohiju.

Ana Šumenković, činovnica-sekretarica, nemačka državljanka, zaposlena u beogradskoj rudarskoj firmi Jugomontan a.d. sa nemačkim kapitalom. Bila je povezana sa Nemačkim saobraćajnim birooom u Beogradu.

Hermína Kostercim fon Malkan, kćerka bivšeg austro-ugarskog pukovnika koji je živeo u Dubrovniku, sa svojim prijateljem, italijanskim državljaninom,

uhvaćena je od strane jugoslovenske kontraobaveštajne službe kako snima vojne objekte u Boki Kotorskoj. Na intervenciju visokih oficira iz Generalštaba puštena je iz pritvora.

Katarina Kulenović (rod. 1913), pilot, prva žena u Jugoslaviji koja se bavila padobranstvom. Održavala je veze sa predstavnicima nemačkog vazduhoplovstva. Za vreme rata u NDH bila je aktivan pilot na poslovima snabdevanja i u »zrakoplovnoj promidžbi« (propagandi). Posle rata, 1945. godine, bila je pod istragom u Zagrebu, ali je puštena zbog nedostatka dokaza.

Dragoljub-Dragi Jovanović, šef Opšte policije Uprave grada Beograda, Dobračina 40. Bio je agent Gestapoa. Raspolagao je radio-stanicom.

Milan Aćimović, zaposlen u Upravi grada Beograda, kao agent Gestapoa radio-stanicom je redovno održavao vezu sa centralama u Berlinu i Minhenu.

Dimitrije Ljotić, vođa Zbora. Blizak Ribentropov saradnik. Finansiralo ga je Spoljnopolitičko odeljenje NSDAP. Raspolagao je značajnim podacima koje mu je pribavljala njegova organizacija.

Dnevne novine *Vreme* ad – administracija, direkcija, redakcija: Beograd, Dečanska 31. Novine su bile po svojoj koncepciji i izgledu najmodernije na Balkanu. Štampane su na dobroj hartiji, fotografije su bile visokog kvaliteta. Vesti, jezgrovite i dobro sročene, brzo su stizale. Uređivačka politika je bila prividno neutralne, ali, u suštini, naklonjene Nemačkoj. Neki novinari *Vremena* su radili za strane obaveštajne službe — nemačke, britanske, italijanske, sovjetske. Mnogi zaposleni po okupaciji prešli su u novoosnovani dnevni list *Novo vreme*.

Ovde je naveden mali broj nemačkih agenata. Za neke koji su bili sumnjivi nisu nađeni dokazi koji bi ih odveli na sud. Bilo je i zataškavanja. Mnogi su u toku okupacije počinili teške zločine, zato na suđenju posle rata nije ni rasvetljavao njihov predratni špijunski rad — bio je pokriven njihovim docnijim krvavim delima. Izneseni su samo slučajevi koji su svojevremeno privlačili pažnju javnosti.

Nemačka manjina u Jugoslaviji nije imala jedinstven stav prema državi u kojoj se našla po završetku Prvog svetskog rata. Jedni su se trudili da budu lojalni građani, jer su raspad Austrugarske doživeli kao svoje oslobođenje — više niko ih nije terao da uče mađarski jezik, imali su svoje poljoprivredne zadruge, škole i kulturna društva — te je skupštinski klub nemačkih poslanika uvek glasao za vladine zakone i odluke — a drugi su snivali državnu autonomiju, pa i samostalnost u okviru ili izvan Jugoslavije.

Pošto su neki folksdojčeri, naročito u Sloveniji i Hrvatskoj, bili krupni industrijalci, želeli su da imaju i političku vlast srazmernu svom bogatstvu. Ono što su nekada njima činili Mađari, sada su oni činili pripadnicima slovenskih naroda u svojoj sredini: naturalni su im nemački jezik i kulturu, i eksploitalisali

radnike prema nacionalnom kriterijumu — veće plate i bolja radna mesta uvek su imali Nemci. I pored povremenih ekscesa u odnosima između nemačke manjine i većinskog naroda, država u celini nije bila zabrinuta. Tek kad su u Nemačkoj nacisti preuzeli vlast i folksdojčeri rasejani duž Save i Dunava masovno prihvatili nacionalno-cijalističke ideje, jugoslovenska obaveštajna služba počela je da prati ponašanje folksdojčerskih, ali i mađarskih organizacija i pojedinaca.

U Trećem rajhu, pak, nije postojalo jedinstveno mišljenje o koristi koju bi Nemačka mogla imati od folksdojčera. Istina, na početku nacističke ere smatralo se da odnose između rajhsdojčera i folksdojčera treba negovati prema principu spojenih sudova — što je dobro za jedne, mora biti dobro i za druge — a da se Nemci u rasejanju istovremeno moraju ponašati kao primerni građani zemlje u kojoj žive. Ali, kada su se u središtu nacističkog političkog delovanja našla borba protiv Versaljskih ograničenja nametnutih Nemačkoj, prevladalo je mišljenje da bi podrška stvaranju Države podunavskih Švaba komplikovala odnose sa Mađarskom, Rumunijom i Jugoslavijom (a kad je počeo rat, i sa NDH), što bi dovelo u pitanje doprinos folksdojčera nemačkim ratnim naporima u pogledu ljudstva i sirovina, jer svaka država, makoliko bila prijateljska i marionetska, zbog samog svog postojanja troši novac na državnu upravu, na vojne jedinice, policiju i razne institucije.

Kada se rat razbuktao, razgovori o nemačkim manjinskim autonomijama ili samostalnoj državi postali su krajnje neumesni: nacistički vrh je tražio od folksdojčera da se svim svojim moćima i resursima, ekonomskim i ljudskim, pridruže borbi pod zajedničkim vođom. Hitler, nikad se ne upuštajući konkretno u razmatranje stvaranja Države podunavskih Švaba (to je ostavio za »srećnija« vremena, kad Nemačka zagospodari svetom), svim folksdojčerima uoči svetskog sukoba uputio je poruku s ciljem da im probudi nacionalnu svest, ukaže na zadatke koje imaju u pripremanju budućeg rata i na doprinos koji treba da daju svojoj matičnoj domovini.

Nemački političar, publicista i od 1932. godine, član NSDAP, Herman Raušning (Hermann Rauschning, 1887-1982), napustio je Rajh uoči izbijanja rata i u Njujorku objavio 1940. godine knjigu pod nazivom *Gespräche mit Hitler*, potom u engleskom prevodu kao *Conversation with Hitler*. U nas se pojavila posle rata sa naslovom *Moji poverljivi razgovori sa Hitlerom* (Zagreb, 1945). Kao visoki i poverljivi funkcioner (bio je i predsednik senata slobodnog grada Danciga) nekoliko puta je sam razgovarao sa Hitlerom, pa mu čak pomagao u formulisanju nekih aktuelnih političkih, vojnih i ekonomskih pitanja, ili je prisustvovao i sastancima najužeg rukovodstva. Razgovore i govore nije stenografisao, ali ih je dobro pamtio i odmah zapisivao. Možda je pamćenju doprinosilo njegovo interesovanje za muziku — neko vreme je bio muzički

kritičar — jer, smatra se, muzičari imaju dobro pamćenje. Zato u njegovom citiranju i prepričavanju razgovora ima niz zapažanja koja se odnose na način govora — intonaciju, jarost, bes i gestikulaciju nacističkog vođe. Raušning, kome je nacističko rukovodstvo dalo nalog da obavi u inostranstvu neke poslove, kada se obreo u Švajcarskoj, a zatim u Engleskoj, počeo je da piše knjigu u kojoj je obelodanio sulude i kriminalne Hitlerove ideje. Svet je sa nevericom primio njegovo svedočanstvo koje se kao knjiga pojavilo 1940. godine. Na Zapadu su neki smatrali da je Raušning izmišljena ličnost, drugi da je u pitanju politički pamflet, treći da je plaćenik savezničke obaveštajne službe. Gebels je preko norveških medija lansirao informaciju da je Raušning nemački agent sa specijalnom misijom koji je, na žalost, uhvaćen i potom u mukama sišao sa uma. Knjiga je iste godine prevedena na nekoliko jezika. Štampana je i u Jugoslaviji, prvo u Zagrebu, pa u Varaždinu, dakle, godinu dana pre okupacije. Patriotski i antinacistički (prokomunistički) intelektualci, okupljeni oko izdavačke kuće *Binoza*, želeli su da javnost obaveste o opasnosti koja pretila od nacizma. Ali, knjiga je zabranjena, izdavači uhapšeni i tiraž uništen na zahtev nemačkog ambasadora Fon Herena. Samo mali broj primeraka dospelo je u javnost.

Kada je Francuska kapitulirala, proširila se vest da je Raušning ubijen na višijevskoj teritoriji. Verovatno su savezničke obaveštajne službe u dogovoru sa Raušningom proturile informaciju o njegovoj pogibiji da bi ga sačuvale od atentata nemačkih agenata. Međutim, Herman Raušning, pisac još nekoliko potonjih političkih publikacija, preživeo je rat. Umro je u Portlandu, država Oregon, tek 1982. godine.

Ovde donosimo odeljak pod nazivom *Nemci u inostranstvu kao nacionalsocijalistički obaveštajci*, iz njegove knjige *Gespräche mit Hitler*, sa Hitlerovim govorom koji se odnosi na folksdojčere širom sveta, održanim u Berlinu, u leto 1934, na konferenciji poverljivih vođa NSDAP i predstavnika nemačkih nacionalnih manjina iz inostranstva. Naslov tom odeljku dali su zagrebački izdavači.

»Gospodo, vi ste preuzeli jedan od najvažnijih zadataka koji se ne sastoji samo od toga da negujete nemstvo, nego da od njega stvarate borbene čete. Vi ne treba da se borite za parlamentarna prava i legalne slobode. To bi nam jednog dana moglo biti više štetno nego korisno. Vi, dakle, ne smete raditi onako kako vam se čini da je dobro, nego morate slušati zapovesti onih koji stoje iznad vas, jer ono što se vama čini da je korisno, sa jednog višeg stanovišta može biti štetno. Zato tražim od vas slepu poslušnost. Ja vam neću uvek otkriti svoje prave namere. Vaša poslušnost mora biti odraz vašeg poverenja u mene. Zato meni ovde nisu potrebni predstavnici starog parlamentarnog načina rada. Ti parlamentaristi moraju odstupiti, jer nam više nisu potrebni.

Vi ćete od sada biti predstraža Nemačke u prvoj liniji naše borbe i omogućiti nam da izvedemo naš pohod. Vi ćete preuzeti funkcije koje su nama starijim poznate od vremena rata. Vi ćete biti izvidnice koje izviđaju. Vi treba da pripremite neke stvari daleko ispred fronta. Vaš je zadatak da kamuflirate naše pripreme za napad. Smatrajte da ste kao u ratu. Za vas važe ratni zakoni. Vi ste danas možda najvažniji deo nemačkog naroda.

Korisno je da u svakoj zemlji postoje bar dve nemačke organizacije. Jedna organizacija neka neprestano izražava lojalnost prema državi, a druga neka je ilegalna i revolucionarna. Ova druga organizacija mora računati s tim da može biti od mene svakog časa dezavuisana. Ali, želim naglasiti da za mene ne postoji nikakva razlika između nemačkog državljanina i Nemca koji je državljanin druge zemlje. Vaš je zadatak da uverite sve Nemce u inostranstvu da su oni u prvom redu Nemci, a tek onda lojalni podanici stranih država. Samo tako možete ispuniti svoj težak zadatak. Kako ćete to postići, to je vaša stvar. Ali, ko vam se odupre, taj neka zna da ne može ništa očekivati od nemačkog Rajha. Takav pojedinac će požnjati plodove svog veleizdajničkog držanja. Od vas zavisi da li ćemo postići svoje ciljeve bez prolivanja krvi. Vaš je zadatak da pripremite tlo, jer će Nemačka proširiti svoju vlast daleko preko granica na Istok, kao i na Jugoistok.

I vi, gospodo iz prekomorskih zemalja, imate iste dužnosti. Mi se ne borimo za ravnopravnost, nego za vodeći položaj. Kada Nemačka pobedi, onda neće biti nikoga ko bi se usudio da vas popreko pogleda.

Na vama je da izvojujete Nemačkoj taj položaj. Onda ćete vi zapovedati bez paragrafa i manjinskih prava. Vaš zadatak će biti da u svim osvojenim zemljama budete tutori, koji će tutorsku vlast vršiti u ime nemačkog naroda. Vi ćete u moje ime upravljati zemljama i narodima u kojima ste sada progonjeni i potlačeni. Naša nesreća što su se milioni najboljih Nemaca u prošlosti morali iseliti u druge zemlje, tako se pretvorila u našu veliku sreću. Kao što su Jevreji od raspršenog naroda postali svetska sila, tako ćemo i mi, kao pravi narod Božji, koji je raspršen po celom svetu, postati gospodareći narod na kugli zemaljskoj.«

Hitlerove opasne, naizgled fantastične ideje, nacističke službe su operacionalizovale, stvarajući razgranatu špijunsku mrežu, donoseći propagandni materijal, deleći stipendije za razna usavršavanja u Nemačkoj, utirući puteve za snabdevanja jeftinim sirovinama i gorivom, utičući na oblik i aktivnosti organizacija nemačke manjine u podunavskim zemljama i korumpirajući uticajne pojedince u državnoj upravi zemalja u kojima su folksdojčeri živeli. O toj indoktrinaciji i podrivačkom delovanju bilo je reči u našoj prethodnoj knjizi objavljenoj pod nazivom *Zapisi na smrt osuđenog Volksgruppenführera Altgajera*), a govoriće se i u drugim odeljcima ove knjige koja je pred čitaocem.

Petar Đurić je TV novinar, pisac, izdavač i knjižar

Alen Deršović

Obrana Izraela

(7)

Ovu knjigu s poštovanjem posvećujem čoveku koji mi je bio dragi prijatelj skoro četrdeset godina, profesoru Aharonu Baraku, predsedniku Vrhovnog suda Izraela, čije su sudske odluke ojačale odbranu Izraela i osnažile vladavinu prava bolje nego što bi ijedna knjiga ikada mogla. A.D.

Zbog čega je stradalo više Palestinaca nego Izraelaca?

OPTUŽBA

Činjenica da je stradalo više Palestinaca nego Izraelaca tokom nedavnog talasa terorizma (septembar 2000. do sada) dokazuje da je izraelski odgovor gori od palestinskog terorizma.

TUŽITELJI

„Ne mogu da verujem da vas, kao sveštenika, ne uznemirava upotreba američkih ofanzivnih helikoptera, bombardera, tenkova, koji napadaju palestinsku policiju naoružanu pištoljima i mladim bombašima-samoubicama. Zna da je verovatno više Palestinaca ubijeno nego Izraelaca. Zar niste, kao sveštenik, zapanjeni zbog upotrebe američkog oružja koje uzima tolike civilne žrtve?“ (Bob Novak, politički komentator)

„Abas Hamid je bio ljut zbog medijskih izveštaja koji oslikavaju Izraelce kao žrtve, a više je Palestinaca ubijeno u drugoj intifadi, od septembra 2000.“ (Erni Garsija, novinar)

STVARNO STANJE STVARI

Ima nekoliko značajnih razloga zbog kojih ovakvo poređenje navodi na pogrešnu stazu. Tu spada i palestinsko računanje koje i bombaše-samoubice ubraja u žrtve, a zanemaruje veliki broj sprečenih terorističkih napada na Izraelce.

Palestinci su pokušali da namerno ubiju mnogo više Izraelaca nego što su to uspjeli, dok su smrti koje se pripisuju Izraelu uglavnom slučajne, posledica legitimnog napora da se terorizam zaustavi. Na primer, tokom prva tri meseca 2003 nije bilo uspešnih terorističkih napada na izraelske civile. To nije zato što palestinski teroristi nisu činili ozbiljne napore da u delo sprovedu smrtonosne akte terorizma. Izraelske vlasti su sprečile na *stotine* pokušaja terorističkih napada samo tokom tog perioda. Pokušaj terorističkog napada nosi jednaku krivicu kao i uspešno izveden napad. Da je svaki od tih

nameravanih i dobro planiranih napada bio uspešan, možda bi i dve hiljade Izraelaca bilo ubijeno tokom ta dva meseca „zatišja“, a još desetine hiljada u bombaškim samoubilačkim napadima 2000. godine.

Samo u jednom planiranom napadu – sprečenom bombardovanju kule Šalom (izraelski ekvivalent Svet-skom trgovinskom centru) – mogle su da stradaju stotine ljudi. U drugom sprečenom napadu na Pi Gilot rezervoare gasa i benzina u Tel Avivu, mogle su da stradaju hiljade ljudi. Između septembra 2000. i augusta 2002, „učinjeno je oko 14.000 napada na živote, lica i imovinu nedužnih izraelskih civila i stanovnika, starijih ljudi, dece i žena.“ Od tada je bilo još mnogo takvih. Hiljade napada je zaustavljeno ili sprečeno. Konzervativna procena broja Izraelaca koji su mogli da budu ubijeni da su svi ti, ili većina tih pokušaja uspeli, je deset puta više od 800, koliko je stvarno stradalo.

Broj ubijenih stanovnika Izraela, u poređenju sa brojem ubijenih palestinskih stanovnika, takođe odslkava drukčije prioritete alokacije medicinske brige za povređene. Izrael je odvojio vrlo značajna sredstva za medicinski odgovor na terorizam. Razvijena je medicinska specijalnost tretmana žrtava terorističkih napada, koja je uspela da stotine smrtonosnih povreda pretvori u povrede koje su veoma ozbiljne i često imaju stalne posledice, ali nisu smrtonosne. Ima na hiljade Izraelaca koji su veoma ozbiljno povređeni i imaju trajne posledice. Mnoge od tih žrtava bi umrle da izraelski medicinski odgovor nije bio tako efikasan.

Njujork Tajms je izvestio: „Istraživanja sprovedena ove godine (decembar 2002) pokazuju da je najznačajniji faktor smanjenog broja mrtvih... brža hitna pomoć i bolja briga u odeljenjima za hitne slučajeve.“ Zaključak istraživanja je bio: „Broj smrtnih slučajeva je na veštački način smanjen jer hiljade potencijalnih žrtava... sada dobijaju brzu medicinsku pomoć i preživljavaju.“ Broj smrtnih slučajeva se smanjuje i do 70%. Napadači „nisu ništa manje smrtonosni – samo je sada teže ubiti.“ Isto važi i za palestinske teroriste – nisu oni ništa manje smrtonosni – samo im je teže da ubijaju Izraelce, zbog izvanredne medicinske brige.

Izraelski medicinski odgovor na terorizam mora da se uporedi sa palestinskim. Palestinske vlasti su odlučile da više ne prenose ranjene Palestince u izraelske bolnice, uprkos činjenici da su izraelske bolnice potpuno nepolitične u pogledu tretmana pacijenata i da ih tretiraju zavisno od ozbiljnosti povreda, a ne na osnovu strane u sukobu na kojoj se nalaze. Izraelski ministar zdravlja je „više puta ponudio tretman Palestinaca ranjenih u sadašnjoj intifadi u izraelskim bolnicama i o trošku Izraela.“ Ministar je napomenuo da su „palestinske medicinske službe nesposobne da tretiraju mnoge ranjene na adekvatan način.“ Palestinci su odbili ponudu, prema rečima

njihovog ministra zdravlja, „jer više vole da se ne zna istina o tačnom broju njihovih ranjenih.“ Bez obzira na razloge, realno je da bi značajno manji broj Palestinaca umro od povreda da su njihove vođe bile spremne da im izuzetno efikasna izraelska služba pomogne, umesto često nesposobnih palestinskih doktora i palestinskih bolnica.

Još 1994, kada je bilo mnogo manje nasilja, administratori palestinske bolnice su dozvolili da „4 povređena Palestinca (umru) zbog nedostatka krvi, dok su ih bolničkim kolima prevozili iz Hebrona u bolnicu Mohased u Jerusalimu. To se dogodilo uprkos ponude Izraela da povređene preveze helikopterom u izraelske bolnice radi hitne medicinske pomoći.“ Sudija vrhovnog suda koji je bio određen da ispita tragediju, bio je „van sebe“ zbog postupka palestinskih administratora, i izjavio da „ne može da razume ideju odbijanja medicinske pomoći na bazi političke odluke.“ Odbijanje Palestinaca da svoje ranjene prevezu u najbolje bolnice svakako je doprinelo broju smrtnih slučajeva koji su mogli da budu sprečeni.

Štaviše, uprkos ogromnom ličnom bogatstvu koje su palestinski lideri nakupili putem korupcije – Arafatovo lično bogatstvo, prema magazinu *Forbs*, prelazi 300 miliona dolara – vrlo malo novca je odvajano za unapređenje primitivne hitne službe koju kontrolišu palestinske vlasti. I to je doprinelo broju smrtnih slučajeva usled rana koje nisu bile smrtonosne.

Neki palestinski glasnogovornici, među palestinske mrtve ubrajaju neke ili sve sledeće: same bombaše-samoubice; naoružane palestinske borce; vođe terorističkih grupa, uključujući i takve kao što je inženjer koji je bio operativno odgovoran za izradu bombi; teroriste koji su bili upucani u samoodbrani dok su postavljali ili bacali bombe; proizvođače bombi (i njihove susede) koji su stradali kada su slučajno aktivirali bombe prilikom njihove proizvodnje; kolaboracioniste koje su sami Palestinci poubijali; čak i ljude koji su stradali kao posledica apsurdne i opasne prakse pucanja u vazduh tokom palestinskih sahrana ili protesta. Sama ideja da bi *bilo ko* mogao da ubroji bombaše-samoubice i druge ubijene teroriste među *žrtve*, i da ih uporedi sa nedužnim civilima koji su bili njihove mete, toliko je apsurdna i nemoralna da je nemoguće naći objašnjenje za ozbiljno objavljivanje takvih brojki kao poređenje sa civilnim žrtvama. Pa ipak mnoge novine, televizijski i radio izveštaji i dalje objavljuju takva pristrasna i asimetrična poređenja.

Palestinci takođe ubrajaju nedužne ljude koji su uhvaćeni u unakrsnu vatru između palestinskih i izraelskih boraca, mada se ne može znati koja je strana ispalila smrtonosni metak. Na primer, pogođeno dete u rukama oca, koje je snimila francuska TV, moglo je da strada i od palestinskog metka – prema istraživačkom izveštaju nemačke TV koji je poredio uglove pod kojima su dolazili meci sa palestinske i izraelske strane:

„Višestruki dokazi ukazuju, sa velikom verovatnoćom, na činjenicu da Izraelci to nisu učinili.“ Dalje, palestinski izveštači upadljivo preteruju kada javljaju o broju žrtava, kao što je bio slučaj posle borbi u Dženinu, 2002. Palestinci su najpre tvrdili da je Izrael „masakrirao“ 3.000 civila. Onda su taj broj smanjili na 500. Sekretar UN je ustanovio da je ukupan broj ubijenih Palestinaca bio 52, od čega su dobar deo činili naoružani borci. Nema dokaza da su izraelski vojnici namerno ubili ma i jednog civila, uprkos činjenici da su naoružani borci, koji su pucali među civilima u Dženinu, ubili 23 izraelska vojnika. Ovo namerno preterivanje je tipično i za visoko obrazovane Palestine. Profesor Edvard Said je napisao da su „stotine hiljada ubijene... od strane Izraela, uz podršku SAD.“ To je prosto – laž. Jedan učtiviji kritičar je to nazvao „bezobraznom tvrdnjom.“

Čak i uz sva ta iskrivljavanja i preterivanja, stvaran broj nevinih palestinskih civila koje su ubili Izraelci znatno je manji od broja nevinih Izraelaca koje su ubili Palestinci. Velika većina ubijenih Palestinaca je direktno bila uključena u terorističke aktivnosti. Oni koji nisu u njih bili uključeni ubijeni su slučajno, u toku legitimnih vojnih aktivnosti protiv terorista. Prema jednoj internoj analizi IDF-a (Izraelska odbrambena vojska), koju je aprila 2003. preneo *Boston Gloub*, „18% od ukupno 2.000 Palestinaca koje su ubile izraelske snage, od početka ustanka septembra 2.000, bili su civili koji nisu imali nikakve veze sa terorizmom.“ Broj se onda svodi na oko 360 nedužnih civila koji su ubijeni tokom legitimne samoodbrane.

Po mom mišljenju taj broj, kao i proporcija, su previsoki, i Izrael mora da snosi izvesnu odgovornost za ubijene i ranjene Palestine. Ali izraelska moralna odgovornost za ove slučajne, mada predvidljive žrtve rata ne može nikako da se poredi sa odgovornošću palestinskih terorista koji su namerno ciljali svaku izraelsku civilnu žrtvu. Od više od 800 mrtvih na strani Izraela, 567 su bili nevini civili, mnogi od njih žene, deca i starije osobe. Svako takvo ubistvo predstavlja akt ubistva sa predumišljajem. Porediti slučajne žrtve među civilima tokom legitimne samoodbrane od terorizma, sa ciljanim ubijanjem nedužnih civila, slično je poređenju leka sa otrovom. I jedno i drugo može da vodi ka smrti, ali je u prvom slučaju to tragičan, ponekad predvidljiv, uzgredni efekat, dok je u drugom to direktno nameravani rezultat.

Broj izraelskih žena i dece koji su ubijeni ili ranjeni daleko je iznad broja ubijenih i ranjenih palestinskih žena i dece – po jednoj studiji čak tri puta veći. Istaknuti pisac-feminista je primetio:

Sa izraelske strane, 80% ubijenih su bili ne-borci, većina su bile žene i devojke. Izraelske žrtve među ženama su mnogo veće od palestinskih žrtava među ženama, odnos je 3:1 ili 4:1. (Do sada nisam čuo nijednu feministkinju da se usprotivila ovom podatku.

Da li ste vi čuli?) Izraelske žene i devojke čine skoro 40% izraelskih civila koje su ubili palestinski teroristi. Među stradalim Palestincima više od 95% čine muškarci. Drugim rečima, Palestinci su namerno napadali žene, decu i druge nenaoružane civile, dok su se Izraelci borili protiv naoružanih muških vojnika koji su ih napadali.“

Čak i kada se uključe muškarci – za koje je verovatnije da su borci – broj ubijenih i ranjenih nedužnih Izraelaca prevazilazi broj nedužnih ubijenih i ranjenih Palestinaca, a razlog tome treba da bude jasan svakom ko se malo potrudi da o tome razmisli na trenutak.

Teroristi čine sve da bi maksimizirali broj ubijenih, navodno ponekad potapaju eksere, koje koriste u bombama protiv ljudstva, u otrov za pacove, kako bi se sprečila koagulacija krvi. Nedavno su izraelski doktori izrazili svoju zabrinutost zbog toga što krv nekih od bombaša-samoubica, koja se razleti svuda po okolini i koju dodiruje medicinsko osoblje koje zbrinjava žrtve, kao i komadići njihovih kostiju koje uleću u tela žrtava, može u sebi da nosi virus hepatitisa ili AIDS-a. Zbog toga raste strah da terorističke vođe pretvaraju bombaše-samoubice u nosioce biološkog oružja, tako što im ubrizgavaju viruse, ili nosioce virusa biraju za te grozne zadatke. Prvi takav slučaj dokumentovan je u julskom izdanju 2003 *Žurnala izraelske medicinske asocijacije*. Doktorica Hilel Jafe, iz medicinskog centra u Haderi, izvadila je komadiće kostiju iz vrata, grudi i donjeg stomaka jedne žene koja je bila žrtva bombaša-samoubice. Komadići kostiju su poslali Institutu za forenzičku medicinu u Tel Avivu, i pokazalo se da su pozitivni na hepatitis B. Autori članka u medicinskom žurnalu su rekli: „Delići ljudskih kostiju, koji se ponašaju kao strano telo i biološki su inficirani, predstavljaju novi koncept kod povreda usled eksplozije.“ Doktori su „pretpostavili da bombaši-samoubice mogu da budu nosioci više zaraznih bolesti, uključujući hepatitis, HIV, sifilis, tropsku groznicu, Krojcfeld-Jakobs zarazu ili malariju.“ Teorija je prerasla u praksu kada su masivne doze antibiotika morale da budu date žrtvama bombaškog napada u kafeteriji Hebrejskog univerziteta pošto su „izraelski doktori shvatili da su mnogi bombaši-samoubice inficirani bolestima koje idu od hepatitisa do HIV-a.“

Tek će se videti da li je ovo bila samo izolovana pojava ili gadna eskalacija terorizma. U međuvremenu izraelske bolnice moraju da se pripreme za najgori mogući scenario. Ovi se problemi diskutuju u izraelskim medicinskim časopisima. Ceo broj *Žurnala izraelske medicinske asocijacije* od jula 2002. godine bio je posvećen temi „Terorizam i medicina“. Ekipe prve pomoći su snabdevene kompletima za testiranje, vakcinama i antibioticima, da bi mogli da se suoče sa ovom novom potencijalnom pretnjom. To neće biti lako jer su „kompleti za testiranje pripremljeni za

testiranje krvi. Kosti je vrlo teško testirati, naročito na osjetljivi virus kao što je HIV.“ Dalje, nova opasnost zahteva hirurško uklanjanje kostiju koje inače mogu da ostanu u telu žrtve. Teroristi postižu uspeh svaki put kada otežaju posao onima koji pokušavaju da spase živote. Po tom kriterijumu nova opasnost koju inficirani bombaši-samoubice predstavljaju jeste pobjeda terorizma.

U jasnoj suprotnosti sa načinom rada terorista – ubiti što više nevinih Jevreja, ne birajući sredstva – stoji činjenica da ubijeni palestinski civili nisu bili name-ravane mete izraelskih antiterorističkih napora. Izraelci pokušavaju da koriste gumene metke i druga oružja koja imaju svrhu da smanje broj žrtava, i kad god je to moguće gađaju svoje mete u noge. Kad god Izraelci slučajno ubiju nekog civila, počinioci bivaju žrtve kritika, istražnih komiteta a ponekad i kazni. Kada palestinski teroristi pobiju decu u školi, dolazi do velikog slavlja i obožavanja ubica. Izrael ništa ne dobija, a mnogo gubi, ako ubije nedužne Palestine. Za palestinske teroriste, koji namerno ciljaju nedužne izraelske civile, važi obrnuto.

Namerno se skrivajući i delujući u centrima civilne populacije kao što su izbeglički kampovi, palestinski teroristi koriste sopstvene civile kao štit. Korišćenje civila kao štit predstavlja prekršaj međunarodnog prava, a civili koji su ubijeni dok su korišćeni kao štit, po međunarodnom pravu, smatraju se žrtvama onih koji su ih koristili kao štit, ne onih koji su legitimno pokušavali da napadnu određeni vojni cilj – kao što je naoružani terorista. Da ponovimo ono što je jedan diplomata rekao *Njujork tajmsu*: „Palestinci su ovladali bezobzirnou aritmetikom bola... Palestinske žrtve idu njima u korist, a žrtve među Izraelcima idu takođe njima u korist.“

Voda Hamasa Ismail Hanija je rekao *Vašington postu*: „Palestinci su naterali Izraelce u beg jer su pronašli njihovu slabu tačku: Jevreji... više od drugih ljudi vole život i radije ne bi umrli. Zbog toga su bombaši-samoubice idealno oružje protiv njih.“ Takvo gledanje na život i smrt može da bude „zaista bolesno“, kao što je napisao Tomas Fridman, ali to je deo palestinske terorističke aritmetike. Oni koji koriste argument da treba osuditi Izrael jer je ubijeno više Palestinaca nego Izraelaca, zapravo ohrabruju ovaj surovi račun smrti.

Niko ne tvrdi da „Arapi i muslimani nose terorizam u svojim genima,“ kao što Edvard Said optužuje da pro-izraelski zastupnici veruju. Saidovo genetsko strašilo ne bi, međutim, trebalo da nam skrene pažnju sa tužne stvarnosti da je veliki deo palestinskog vodstva – i političkog i verskog – usvojio terorizam kao prvi izbor, i da ga veliča kao deo svoje kulture i religije. Oni su krivi za širenje terorizma.

Palestinske vođe su takođe krive za veliki broj palestinske dece i mladih koji su stradali od izraelske

bojeve paljbe. Palestinske vođe su bili ti koji su promenili pravila sukoba namerno koristeći decu i mlade ljude kao svoje oružje za napad. Ti mladi ljudi – neki ne stariji od 11 godina – regrutovani su kao bombaši-samoubice, bacači bombi i bacači kamenja. Salah Šehade, vođa Hamasa u Gazi, u intervjuu od 26. maja 2002, rekao je da se deca regrutuju u posebni ogranak Hamasa. U intervjuu za televiziju Al Džazira, istaknuti muslimanski profesor branio je ono što je sam otrovno nazvao „deca-bombe“.

Anketa sprovedena od strane Islamskog univerziteta među 1.000 mladih između 9 i 16 godina, pokazala je da je 49% anketiranih kazalo da su učestvovali u anti-izraelskom nasilju, a njih 73% je izrazilo želju da poginu kao mučenici. Ne iznenađuje da su neka deca raznesena u procesu detoniranja ili postavljanja bombi. Drugi su stradali od samoodbrambene paljbe izraelskih vojnika i civila u koji su bili meta mladih terorista. Na primer, *Njujork tajms* je 8. marta 2003 izvestio: „Mladi celog dana bacaju kamenje i zapaljive bombe na vojnike. U jednom trenutku vojnici su pucali i pogodili mladića koji je bacio zapaljivu bombu,“ prema izjavi zvaničnika u arapskoj bolnici u Gazi. Drugi primeri uključuju i sledeće:

- 6. jula 2002, dva dečaka od po 11 godina uhvaćena su dok su postavljali bombu blizu izraelskog položaja, a jedan od njih je rekao da se nada da će postati mučenik.
- 23. aprila 2002, tri učenika od 12, 13 i 14 godina, ubijena su dok su pokušavali da se infiltriraju u mesto *Nicarim*, kako bi izveli samoubilački napad. Svaki od njih je ostavio testament u kome se naglašava njihova želja da umru kao mučenici. Ova tri mladića se sada ističu kao primeri mučeništva.
- Četrnaestogodišnjak je ubijen dok je pokušavao da uđe unutar izraelskog položaja, noseći dve bombe.
- Ubijen je šesnaestogodišnjak dok je pokušavao da baci ručnu granatu na izraelske vojnike.
- Petnaestogodišnja devojčica je uhapšena i potom priznala da ju je ujak, viši operativac u *Betlehemu*, regrutovao da postane bombaš-samoubica, i da je ona pristala da regrutuje još devojčica iz svoje škole.
- 31. marta 2002, šesnaestogodišnjak je izveo samoubistvo bombom u *Magen David Adom-u* (izraelski *Crveni krst*), ubivši pri tom šest izraelskih civila i sebe.
- Šesnaestogodišnji učenik srednje škole je uhapšen dok se spremao da izvede samoubistvo bombom u prepunom autobusu, pošto je prethodno obavestio ceo svoj razred da se više neće vratiti jer će postati mučenik.

Pa ipak, uprkos ovim dobro dokumentovanim dokazima, portparolka *Amnesti Internešnal* je, na sastanku Komisije za ljudska prava UN, saopštila: „Po mom znanju nikada nijedan palestrinski maloletnik nije bio uključen u samoubistvo bombom.“ To bi trebalo da kaže porodicama šestoro Izraelaca koje je

šesnaestogodišnji palestinski bombaš-samoubica ubio u stanici izraelskog Crvenog krsta!

Džin Betke Elštajn, profesor filozofije na Čikaškom univerzitetu, u svojoj knjizi *Pravedan rat protiv terorizma*, poredi islamske terorističke vođe koji tvrde da „mladi islamisti vole smrt“, sa nacističkim vođama koji su poslednjih dana opsade Berlina poslali u skoro sigurnu smrt „5.000 dece između 8 i 17 godina“:

Preživelo je samo 500. Ono što je posmatrač zapanjilo bila je odlučnost te dece da „obavljaju svoju dužnost sve dok nisu popadala. Od kada pamte bili su hranjeni legendama o heroizmu. Za njih poziv na 'krajnju žrtvu' nije bio samo prazna fraza.“

Niko nije okrivio savezničke snage što su pobile tu naoružanu decu koja su pokušavala da ih spreče da osvoje Berlin i završe rat. Citirajući tekst teologa H. Ričarda Nibura i Pola Tiliha, Elštajn je ponudila sledeću analizu:

Spremnost da se deca žrtvuju je jedan od znakova kulture smrti. Čoveka to ne podseća samo na nagon smrti koji je bin Laden hvalio, a takođe i svi radikalni islamisti u celom svetu, već i na slanje hiljada dece u užas osmogodišnjeg rata između Irana i Iraka od 1980. do 1988. Ta su deca satrta, poslata da budu čistači minskih polja bivala su ubijena ili na mestu ili su ostajala bez udova i sa užasnim ožiljcima. Pa ipak su porodice govorile o časti što su roditelji takvih mučenika. Uparedite tu jezivu volju da se deca žrtvuju sa etikom obučavanja odraslih vojnika da se bore na način koji štiti što je moguće više života, bilo među svojim ili među civilima.

Što više budu palestinske vođe kršile tabu upotrebe mladih ljudi kao terorista, više će mladih stradati. Takva namerna upotreba dece predstavlja ekstremni oblik zloupotrebe, i potpuno ide na dušu onih koji to čine, ne onih koji se legitimno brane od zapaljivih bombi i bombaša-samoubica koji su, u tim slučajevima, deca. Kao što je Golda Meir, raniji premijer Izraela, jednom rekla: „Možda možemo da im oprostimo što ubijaju našu decu, ali nikada ne možemo da im oprostimo što nas teraju da ubijamo njihovu.“

Isto važi i za Palestinke, čak i trudnice, koje se sada regrutuju da budu bombaši-samoubice. Od 2001. godine, više od dvadeset žena izvelo je samoubilački napad. Neke od ovih žena regrutovane su uz upotrebu emocionalne ili kulturalne ucene. Na primer, teroristički operativci su namerno zaveli Andalib Suleiman, dvadesetjednogošnju ženu iz Betlehema. Kada je zatrudnela, rečeno joj je da sramotu može da izbegne tako što će umreti kao mučenica. Onda se ona složila da sebe raznese u jerusalimskom šoping-centru, i pri tom je ubila šest civila od kojih su dvoje bili radnici iz Kine. Sličan je primer i Ajat al-Ahras, osamnaestogodišnje žene iz Dehaisija, koja je, pošto je prethodno

bila zavedena, sebe raznela u samoposluzi i ubila dva civila.

Ovaj metod terorističkog abortusa je odvratn primer stvaranja novog života da bi se proizvela smrt. Ima i drugih primera žena koje su silovane da bi bile osramočene, koje imaju samo jedan način da povrate porodičnu čast – mučeničko samoubistvo. U jednom je slučaju porodica slučajno saznala za pokušaj operativaca iz Tanzima da im ucene ćerku, pa su je prokrijumčarili iz Betlehema. Ona se sada skriva. Hamas je čak pribavio legalnu versku preporuku šta žena samoubica treba da nosi dok ide da ubije jevrejske civile:

Pitanje: „Da li žena koja je na zadatku bombaša-samoubice mora da bude odevena u skladu sa šerijatskim (muslimanskim verskim) zakonom, kada se zna da operaciju treba izvesti na izraelskom području... (pa će) žena biti otkrivenog tela?“

Odgovor: „Pitanje džihaba (ženskog pokrivala za glavu) ne može doći u pitanje. To je zapovest i obaveza koju džihadski ratnik ne može da prenebegne. Drugo pitanje je da na našim ulicama i u našim gradovima koje su Jevreji okupirali (ceo se Izrael smatra okupiranom teritorijom), naše sestre smeju da hodaju obučene u šerijatsku odeću, čak sa velom preko lica i sa rukavicama. Treće je pitanje, i vrlo važno pitanje, jeste da naše sestre, džihad ratnici, smeju da prevare Jevreje tako što će nositi odeću kakvu takozvane religiozne Jevrejke nose, što je prihvatljivo za šerijatski zakon. Neka konvoj Šahida (smrt za Alaha) nastavi da se kreće!“

Nedavna presuda „uticajnog sveštenika koji živi u Kataru“ kaže da Palestinka „može da stigne u raj kroz samoubistvo bombom“, i da joj je dozvoljeno da skine veo i da ide bez pratnje da ubije Jevreje, pošto će ona „umreti za Alahovu stvar, a ne da bi pokazala svoju lepotu.“

Odgovarajuća pravila sukobljavanja zahtevaju odgovor protiv svakog ko se bavi potencijalno smrtonosnim aktivnostima protiv oružanih snaga ili civila neke države. Odgovarajuće poređenje bi bilo sa nedavnom pojavom regrutovanja male dece od strane međunarodnih krijumčara droge – ponekad i u telima te dece tako što gutaju kondome napunjene heroinom ili kokainom. Rezultat tog smanjenja godina krijumčara je primoravanje carinskih službi da pretražuju decu, što izaziva izvesne primedbe.

Odgovornost, međutim, leži na onima koji su odlučili da koriste decu kao krijumčare droge, upravo kao što puna odgovornost leži na onima koji su odlučili da decu koriste kao nosače smrtonosnih eksploziva. Trinaestogodišnji bombaš-samoubica jednako je opasan kao i onaj od dvadeset i pet godina, i Izrael ima jednako pravo da se brani od obojice. Jedini način da izraelski vojnici prestanu sa ubijanjem dece i žena,

jeste da Palestinci prestanu da ih upotrebljavaju kao teroriste. To je, međutim, malo verovatno jer su terorističke vođe već obavile surovu računicu: njihovoj stvari uvek koristi kada izraelski vojnik ubije Palestinku ili palestinsko dete. Otišli su čak tako daleko da fabrike koje prave bombe postavljaju pored dečijih vrtića i osnovnih škola, tako da kada bi Izrael napao fabriku bombi – stradaju i deca. Smeštanje takvih fabrika u blizini dece takođe povećava rizik od nesreće u slučaju greške.

Sjedinjene Države su takođe morale da izmene svoja pravila borbe pošto su Iraci počeli da koriste očigledno trudne žene kao teroriste. Vojnici SAD su morali da počnu da detaljnije pregledaju žene, i da povremeno pucaju na vozila koja su ignorisala blokade puta radi pregleda. To je tragična ali neizbežna cena zaštite ljudi od terorizma, naročito kada se žene i deca koriste kao ljudi-bombe.

Oni dobronamerni ljudi koji glasno kritikuju Izrael kad god izraelski vojnik puca u samoodbrani u neko palestinsko dete, zapravo ohrabruju dalje regrutovanje dece kao terorista – i žrtava. Palestinski propagandisti razumeju i eksploatišu realnost da se pristojni ljudi razbesne kad god neko dete strada, i često ne zastanu da bi se zapitali treba li osuditi stranu koja je pucala ili stranu koja je namerno dovela dete u opasnost.

Palestinski propagandisti takođe shvataju da imaju više koristi od ubistva Palestinaca od strane Izraela (čak i ako je to u samoodbrani) nego kada Palestine ubijaju Arapi (čak i kada je to namerno i hladnokrvno). Tomas Fridman iz *Njujork tajmsa* je to ovako objasnio:

Zbog čega se ceo muslimanski svet zapali kada Izraelci ubiju desetak muslimana, u ratu u kome muslimani takođe ubijaju Jevreje, a kada Indusi pobiju na stotine muslimana u arapskim medijima nema ni slova?

... Ovo je ozbiljno pitanje. Poslednjih nedelja, kad god bi mi neki musliman Arapin rekao koliko ga boli kada svakodnevno na televiziji gleda kako Izraelci strašno postupaju prema Palestincima, ja uzvratim pitanjem: „Zašto vas to toliko boli, a ne kažete ni reč kada brutalni Sadam Husein podavi dve generacije Iračana gasom, ili ih pobije na drugi način? Na to nisam nikada dobio dobar odgovor.“

Mada je mnogo više Palestinaca ubijeno od strane Arapa i drugih Palestinaca nego od strane Izraela, najglasnije i najefikasnije tužbe dolaze kada Jevrejin ubije Palestinca. I to je jedan oblik rasizma.

Glasne optužbe se čuju i kada Amerikanci ubijaju arapske civile, kao što se događalo u Avganistanu i Iraku, ali prodorni krici o „genocidu“, „naci taktici“ i „Holokaustu“ obično su rezervisani za Izrael. Asošiated pres je 10. juna 2003. objavio svoja saznanja iz petonedelnog istraživanja u vezi broja iračkih civila ubijenih tokom nedavnih borbi. Posle provere bolničkih podataka i drugih izvora, zaključeno je da je

„najmanje 3.240 civila stradalo u celoj zemlji, uključujući i 1.896 u Bagdadu.“ U izveštaju je naglašeno da „broj nije kompletan i da će potpuni podaci – ako se ikada do njih bude došlo – sigurno biti značajno veći.“

Razlozi tako velikom broju u tako kratkom ratu su da su irački vojnici – kao i palestinski teroristi – bili obučeni u žensku odeću, da su se krili među civilima, čak i u kolima hitne pomoći, tako da ih je bilo teško razlikovati od civila. Mnogi civili su bili žrtve brutalnog režima Sadama Huseina, a ni na koji način nisu podržavali njegovu vojsku. Mnoge civilne žrtve među Palestincima, koje su stradale od izraelskih vojnika, bili su, naprotiv, saradnici i podržavali su teroriste. Pa ipak, kritike upućene američkim vojnicima nisu bile ni približne kritikama upućenim izraelskim vojnicima.

Sam broj žrtava ne određuje moralnost ili legitimost vojnih operacija. Pa ipak se protivnici Izraela fokusiraju na „činjenicu“ koja navodi na pogrešan trag – stradalo je više Palestinaca nego Izraelaca.

Da li Izrael muči Palestine?

OPTUŽBA

Izraelski zakon odobrava mučenje palestinskih zatvorenika, a izraelske vlasti se neprekidno bave mučenjima.

TUŽITELJI

„Dobro je dokumentovana i lako dokaziva činjenica da izraelski zakon zvanično odobrava upotrebu nasilja nad zatvorenima.“ (Džon Ihnat, Severnoamerički koordinacioni komitet NVO po pitanjima Palestine, u svojoj tvrdnji objavljenoj 2001. godine, skoro dve godine pošto je Vrhovni sud Izraela zvanično stavio van zakona sve oblike fizičkih pritisaka)

STVARNO STANJE STVARI

Izrael je jedina zemlja u svetu čiji se pravni sistem otvoreno suočio sa teškim pitanjem da li je opravdana upotreba makar i modifikovanog oblika fizičkog nesmrtonosnog pritiska – slično taktici koju sada koriste SAD nad zarobljenim pripadnicima Al Kaide – da bi se došlo do informacija za koje se smatra da su potrebne da bi se sprečilo da podmetnute bombe ubiju na desetine civila. Šestog septembra 1999, izraelski Vrhovni sud je odlučio da ne samo da je apsolutno zabranjeno koristiti mučenje, već da su i svi fizički pritisci koje SAD sada koriste – lišavanje sna, nasilno postavljanje u neudobne položaje, glasna muzika, drmanje, kapuljače preko glave – zabranjeni po izraelskim zakonima - čak i u slučajevima kada se pritisak koristi ne da bi se iznudilo priznanje već i da bi

se dobile informacije koje bi sprečile neposredni teroristički napad. Pre ove odluke su izraelske snage bezbednosti koristile fizičke mere, slične onima koje sada koriste vlasti SAD protiv osumnjičenih terorista.

Ovo je u velikoj suprotnosti sa situacijom u Egiptu, Maroku, Jordanu, Saudiskoj Arabiji i Filipinima, kao i u drugim muslimanskim zemljama, gde je mučenje – uključujući i smrtonosne oblike mučenja čisto političkih zatvorenika – uobičajena pojava koju odobravaju najviši nivoi vlasti. To je takođe u oštroj suprotnosti sa situacijom u SAD, gde se modifikovani oblici mučenja, uključujući fizičke i psihološke komponente primenjuju, a koji nisu lako podložni pravnom preispitivanju. I zaista, presedani u američkim sudovima ukazuju da se primena nesmrtonosnog mučenja smatra razumnom i potrebnom merom – ne radi dobijanja priznanja koje će biti korišćeno kod pravnog gonjenja već radi dobijanja informacije koja bi mogla da spase makar i jedan jedini život.

Debata povodom ovog teškog pitanja trenutno traje u Nemačkoj, posle slučaja kada je kidnaperu zaprećeno mučenjem u skladu sa naporom da se spase život žrtve. Druge zemlje, kao što je Francuska, javno osuđuju sve oblike mučenja, ali tiho tolerišu neke od najgorih oblika mučenja. Engleska je primenila taktiku sličnu onoj koja je primenjivana u Izraelu – neudobni položaji, glasna muzika, kapuljače itd. – kada su ispitivani osumnjičeni teroristi u Severnoj Irskoj. Međutim, samo se Izrael neprekidno i otrovno osuđuje zbog prakse koju njegov važeći zakon čak zabranjuje.

DOKAZ

Pitanje mučenja možda bolje od bilo kog drugog pitanja ilustruje hipokritične dvostruke standarde koji se primenjuju na Izrael. Ponašanje Izraela po ovom pitanju je upadljivo bolje u poređenju sa bilo kojom zemljom Bliskog istoka, ili sa bilo kojom muslimanskom nacijom, bolje od ponašanja većine demokratija, uključujući SAD, Francusku i Nemačku, ali je jedino Izrael neprekidno napadan zbog primene mučenja. Na primer, jedno od četiri pitanja koja čine peticiju sa zamerama kojima se zahteva prekid odnosa sa Izraelom i koja kruži po američkim univerzitetima je sledeće: „Takođe pozivamo univerzitete da prekinu odnose sa Izraelom sve dok Izrael ne usaglasi svoje ponašanje sa izveštajem Komiteta protiv mučenja Ujedinjenih nacija iz 2001, kojim se zahteva ukidanje mučenja u Izraelu.“ Ova peticija je kružila tokom 2002. godine, tri godine pošto je izraelski Vrhovni sud doneo odluku o zabrani korišćenja fizičkog pritiska koji je čak blaži od onog koji većina zemalja, uključujući i SAD, smatra mučenjem. Među tehnike ispitivanja koje su izričito zabranjene od strane izraelskog Vrhovnog suda spadaju i sledeće:

1. *Primoravanje osumnjičenog da „čuči... na vrhovima prstiju u intervalima od po pet minuta“*
2. *Primoravanje osumnjičenog da, vezan licicama za nisku stolicu, sedi u tzv. „šabah“ neudobnom položaju („osumnjičeni je vezan /jednom rukom/ za otvor između naslona i sedišta stolice, dok mu je druga ruka vezana iza leđa, uz naslon stolice“)*
3. *Pokrivanje glave osumnjičenog „vrećom sa otvorima za disanje“*
4. *Puštanje „gromoglasne muzike“*

Treba pročitati odluku koju je potpisao profesor Aharon Barak, predsednik Vrhovnog suda Izraela, u kojoj stoji i sledeće:

Činjenice koje su prikazane ovom sudu otkrivaju da je sto dvadeset ljudi poginulo u terorističkim napadima između 1.1.96 i 14.5.98. Sedam stotina i sedmoro ljudi je povređeno. Veliki broj ubijenih i ranjenih su bili žrtve nasumičnih samoubilačkih napada u srcu izraelskih gradova. Mnogi napadi, uključujući i samoubilačke, pokušaje da se aktiviraju automobili-bombe, kidnapovanje građana i vojnika, pokušaji otmice autobusa, ubistva, podmetanje eksploziva itd. – sprečeni su zahvaljujući merama koje su preduzimale službe čiji je zadatak da se svakodnevno bore protiv gore opisanih neprijateljskih terorističkih aktivnosti.

U odluci se dalje zabranjuju sve mere fizičkog pritiska, zatim se taj stav sumira na sledeći način:

Na početku teksta ove odluke nalazi se opis teške stvarnosti u kojoj se Izrael nalazi u pogledu svoje bezbednosti. Zaključićemo svoju odluku ponovnim bavljenjem ovom grubom realnošću. Svesni smo da ova odluka ne olakšava razrešavanje takve stvarnosti. Takva je sudbina demokratije - nisu joj prihvatljive sve mogućnosti, niti joj stoje na raspolaganju svi metodi koje njeni neprijatelji primenjuju. Mada demokratija često mora da se bori vezanih ruku, ona i dalje pobeđuje. Čuvanje odluke Zakona i priznavanje ličnih sloboda jeste značajna komponenta njenog shvatanja bezbednosti. U konačnom zbiru, to jača njen duh i povećava joj snagu i omogućava prevazilaženje poteškoća.

U skladu s tim, odlučeno je da su lične slobode apsolutna vrednost i da snage bezbednosti nemaju ovlašćenje da „prodrmaj“ čoveka, da ga drže u položaju „šabah“... da ga primoravaju da puzi i da ga lišavaju sna, osim na način koji se kod ispitivanja obično primenjuje. Takođe izjavljujemo da „iznuđena“ odbrana, koja postoji u Krivičnom pravu, ne može da služi kao osnova za primenu ovakve prakse ispitivanja ili za postojanje uputstava namenjenih GSS istražiteljima kojima im se dozvoljava primena ovakve vrste ispitivanja.

Nije mi poznata nijedna odluka bilo kog Vrhovnog suda kojom se kaže da ograničenja koja taj sud

postavlja kod istrage skoro sigurno koštaju života neke civile, pa se ipak zabranjuje korišćenje efikasnih ali nehumanih taktika.

U svetlu ove hrabre odluke, ironija je da se maja 1999. godine holandski ogranak Amnesty Internešnal usprotivio dodeli nagrade za zaštitu ljudskih preava autoru ove, i mnogih drugih, odluka na polju ljudskih prava kojima se Palestinci podržavaju, sa obrazloženjem da su „odluke Vrhovnog suda Izraela u pogledu ljudskih prava... bile razorne.“ Amnesty Internešnal je izričito tvrdila da je „Izrael jedina zemlja na svetu koja je suštinski legalizovala mučenje.“ Ne čudi da je tako veliki broj boraca za ljudska prava izgubio poverenje u objektivnost Amnesty Internešnala kada se radi o izveštavanju u vezi Izraela.

Uporedite odluku Vrhovnog suda Izraela sa odlukom Apelacionog suda Jedanaestog okruga u SAD, koja se odnosi na slučaj dvojice kidnapera koji su držali žrtvu radi otkupa. Jedan od kidnapera je došao u kuću žrtve da bi preuzeo otkup, policija ga je uhapsila i zahtevala da prizna gde se nalaze njegov saučesnik i žrtva. Kada je ovaj to odbio, policajci su ga „davili“ i uvertali mu ruku „sve dok nije otkrio gde se (žrtva) nalazi“. Jedan od sudija je policijski metod okarakterisao kao „tehniku uvertanja ruke“. Apelacioni sud je odobrio tu akciju kao neophodnu, „grupa policajaca je postupila razumno, radi dobijanja informacije potrebne da bi se zaštitila druga osoba od povreda ili smrti.“ Vrhovni sud Izraela ne bi odobrio takav postupak ni u slučaju kriminala niti u slučaju situacije sprečavanja terorističke akcije.

Praksa koju je izraelski Vrhovni sud stavio van zakona, po vrsti i stepenu bila je slična onoj koju SAD koriste posle 11. septembra 2001. Devetog marta 2003, *Njujork Tajms* je objavio izveštaj o praksi koju primenjuju američki istražni organi. Tu spada primoravanje zatvorenika da stoje goli, „ruku lancima vezanih za plafon a nogu u okovima“. Glave su im pokrivene „crnim kapuljačama“; primorani su da „stoje ili kleče u neudobnom položaju, po ekstremnoj hladnoći ili vrućini“ koja može brzo da se menja od „-15 do +40 stepeni“. Zatvorenici se lišavaju sna, „vrlo slabo hrane“, izlažu se zvucima i svetlosti koji uzrokuju gubitak orijentacije i, po nekim izvorima, „sa kojima se grubo postupa“ i koji su „tučeni“. U jednom slučaju, radilo se o visokom operativcu Al Kaide, „g. (Abu) Zubajdahu su bila uskraćena sredstva protiv bolova, mada je na nekoliko mesta bio pogođen tokom hapšenja.“

Jedan obaveštajac sa Zapada je ove taktike opisao kao „ne baš mučenje, ali ipak sasvim blizu tome“. Zbog ovih tehnika ispitivanja došlo je do najmanje dva smrtna slučaja i sedamnaest pokušaja samoubistava. Kada je Izrael primenio slične, mada manje ekstremne taktike, to je svuda bilo okarakterisano kao mučenje, mada nigde nije uzeto u obzir da se nije radilo o

smrtonosnim postupcima ili postupcima koji su nanosili trajne bolove. Evo zaključka UN Komiteta protiv mučenja iz 1997:

Komitet protiv mučenja je danas završio svoje osamnaesto zasedanje – dvonedeljnu seriju sastanaka obeleženih, između ostalog, nadahnutom debatom u vezi upotrebe onoga što je nazvano primenom „umerenog fizičkog pritiska“ i što je odobreno od strane izraelske vlade, s namerom da se dođe do informacija koje bi mogle da spreče moguće terorističke napade. Jutros je ovaj Komitet u zvaničnom saopštenju zaključio da te metode očigledno podrazumevaju veževanje u vrlo bolnim položajima; držanje pod specijalnim uslovima; puštanje glasne muzike tokom dužeg vremena; lišavanje sna tokom dužih perioda; pretnje, uključujući i pretnje smrću; žestoko drmanje; i korišćenje hladnog vazduha – i da, po mišljenju Komiteta, ove metode čine mučenje definisano Članom 1 Konvencije protiv mučenja, naročito kada se koriste u kombinaciji – za šta se kaže da je standardna praksa.

Od Izraela se, između ostalog, zahteva da „odmah prekine“ sa upotrebom tih i svih drugih postupaka ispitivanja koje krše Konvenciju, i naglašava se da ni pod kojim uslovima – čak i u slučaju „strašne dileme pri pretnji terorističkim napadom“ sa kojim se Izrael suočava – pretnje ne opravdavaju upotrebu nasilja kod ispitivanja.

... Članovi vladine delegacije koji su se pojavili pred Komitetom tvrdili su da su ove metode pomogle da se spreči 90 planiranih terorističkih akcija tokom poslednje dve godine, čime su spaseni mnogi životi civila, dok je u jednom slučaju na taj način otkrivena postavljena bomba. Delegacija je ponovljeno tvrdila da procedure ne podrazumevaju mučenje.

Bez obzira da li postupci koje je Izrael ranije koristio, i koje se sada koriste u SAD, čine ili ne čine mučenje, Vrhovni sud Izraela ih je stavio van zakona.

Obaveštajci su takođe „potvrdili da su neki osumnjičeni izručeni (od strane SAD) snagama bezbednosti zemalja za koje se zna da primenjuju mučenje.“ Među njima su Egipat, Jordan, Filipini, Saudi Arabija i Maroko. Predavanje osumnjičenih tim zemljama, u svrhu njihovog podvrgavanja mučenju, jasan je prekršaj Međunarodne konvencije protiv mučenja iz 1984. godine, čiji su SAD, kao i zemlje u koje su osumnjičeni poslani, potpisnice.

Portparol vlade Egipta je „okrivio grube službenike“ za sve zloupotrebe u svojoj zemlji, i rekao: „ne postoji sistematska politika mučenja“. Nastavio je: „svaki terorista će tvrditi da je bio mučen – to je najlakše. Tvrdnje da mučenje postoji su univerzalne. Od tih tvrdnji žive organizacije za zaštitu ljudskih prava.“ Nastavio je da se hvali da je Egipat „uspostavio model“ antiterorističkih inicijativa, a da se čini da SAD „imitiraju egipatski model.“ Kada se Izrael našao u

situaciji da dokazuje da su neki osumnjičeni lagali kad su tvrdili da su bili mučeni da bi odali podatke, egipatske i vlasti drugih država su insistirale da se zatvorenicima mora verovati.

Wall Street Journal je objavio izveštaj u kome je jedan američki obavještajac izjavio da sa osumnjičenima koji poseduju važne podatke treba postupati grubo:

Neke od tehnika: primoravanje zatvorenika da nose crne kapuljače, primoravanje da stoje u bolnim „nape-tim položajima“ i primoravanje na produžene seanse ispitivanja i do 20 sati.

Američki zvaničnici koji prisustvuju ispitivanjima zarobljenih članova Al Kaide u pomorskoj bazi Guantanamo na Kubi mogu čak da ovlaste i „pomalo batina“, rekao je američki obavještajac. „Nekim članovima Al Kaide je potrebno izvesno ohrabrenje,“ rekao je jedan zvaničnik.

„Ima razloga zbog kojih (g. Mohamed) neće biti na mestu na kome ima garantovana prava ili nešto slično njima“, rekao je viši službenik zakonskog aparata. „Neće biti na mestima kao što su Španija, Francuska ili Nemačka. To se neće koristiti da bi ga se zakonski gonilo. Radi se o potrebnim obavještajnim podacima. Samo Bog zna šta će se njemu desiti. Ide se u zemlju u kojoj tog dripca možemo da zlostavljamo...“

Vlasti SAD imaju dodatnu polugu koja će naterati g. Mohameda da progovori, čak i ako je prihvatio samoubilački zavet kao i ostali otmičari aviona od 11. septembra: „Amerikanci znaju gde su mu dvoje maloletne dece,“ rekao je visoki službenik zakona. „Deca su zarobljena septembra, istovremeno kada i jedan od njegovih najviših saradnika, Ramzi Binalšib.“

Vrhovni sud Izraela bi bez sumnje zabranio ovakvu taktiku, dok je američki Apelacioni sud Distrikta Kolumbija nedavno presudio da američki sudovi nemaju jurisdikciju čak ni kod preispitivanja uslova pod kojima se drže osumnjičeni u Guantanamo ili u drugim centrima za ispitivanje van SAD.

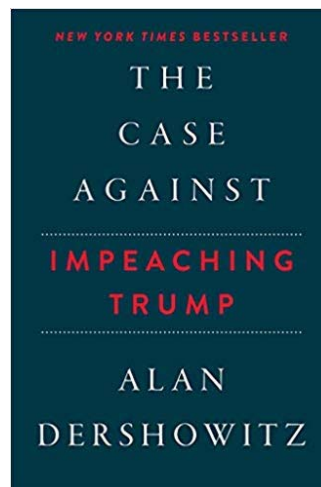
Pa ipak se u studentskim kampusima u celom svetu ne čuje ni reč kritike u vezi raširene primene mučenja u bilo kojoj zemlji – osim u Izraelu. Svakako se ne kritikuje nijedna muslimanska ili neka druga zemlja u kojima se rutinski zlostavljaju politički disidenti koji su neuporedivo manja pretnja od one s kojom se Izrael suočava. Ovi dvostruki standardi počinju u Ujedinjenim nacijama, gde se neuporedivo više vremena, pažnje i osude upravlja ka ranijoj upotrebi nesmrtonosne prinude u Izraelu da bi se došlo do informacija koje će spasiti živote nedužnih, u poređenju sa smrtonosni mučenjem koje mnogi režimi i dalje koriste, uključujući i palestinske vlasti, protiv političkih protivnika, disidenata i kolaboracionista. Oni koji samo Izrael optužuju za upotrebu mučenja, bez osude neuporedivo brutalnije i manje opravdane prakse među

bliskoistočnim nacijama, treba da ponesu teret objašnjavanja svojih upadljivih dvostrukih standarda.

Preveo *Brane Popović*

Alen Deršović rođen 1. septembra 1938. je američki advokat, pravnik i pisac. Stručnjak je na polju američkog ustavnog i krivičnog prava, kao i građanskih sloboda. Deo karijere proveo je na Pravnom fakultetu Univerziteta Harvard, gde je 1967, sa svojih 28 godina, postao najmlađi redovni profesor u istoriji.

Nova knjiga Alena Deršovića

Giovanni Fierro

Tekst o tuđini (Narod potopa) Predraga Fincija

Predrag Finci

U najnovijem broju ugledne talijanske revije Fare Voci (april 2019) njen glavi urednik Giovanni Fierro u uvodnom tekstu najprije piše osvrt na knjigu Predraga Fincija Tekst o tuđini (prevedeno kao Il popolo del diluvio, Narod potopa), a potom vodi razgovor sa autorom knjige. Oba teksta ovdje donosimo u prijevodu Tvrтка Klarića.

„Što dokazuje da je ono što se desilo bilo? Što da je ono što smo osjećali postojalo? Gdje je vrijeme koje nas je napustilo? Mnogo od onoga što sam volio više ne postoji, i ničim – osim mojim utiskom i varljivim sjećanjem, tom izmaglicom izmaklog – ne može biti potvrđeno.“

Malo je reći da je snažan ovaj *Tekst o tuđini*. Knjiga Predraga Fincija je knjiga u kojoj autor govori o svom životu, o napuštanju svog Sarajeva, pod opsadom 1992, i o svom bijegu u London, novom pristaništu svog budućeg života. Filozofski roman, tako je opisana knjiga, koju je Finci – inače bivši redovni profesor estetike na Fakultetu u svom rodnom gradu – napisao hraneći je pitanjima i sumnjama, opskrbljujući je svjedočanstvom vlastitog egzila i potrebom da se pita o formi pripovijesti, pisanja kao čina postojanja, više nego kao čina pripovijedanja.

„Gdje nema čitatelja nema ni pisca“ piše Finci, tvrdnja koja živi u uskom dodiru s onom o „odiseji u kojoj se nigdje ne odlazi“, u času kada se pažnja usredotočuje na status izbjeglice. Jer „U egzilu ništa nije

tvoje, a s tobom ipak sve što je tvoje“; „Putujem prema mjestu koje je na mapi praznina, prema idealiziranoj stvarnosti djetinjih sanja, putujem prema najpraznijem od praznih mjesta, u prazninu tame“.

Skretanje s puta, pa razmatranja i misli koji bivaju konačni, neopozivi, a *njegov je život sada i život tolikih drugih*. „U novoj zemlji stanuju, u staroj žive“; „Moj me nekadašnji život napustio, moja prošlost ostala sa mnom.“ I kako dalje?

Pisanje postaje oruđe odvažnosti, da se u pamćenje i svjedočenje položi vlastiti očaj. Tada „Kada je rana nezacijeljena kostur teksta ostaje lomljiv.“

Sjećanja i razmišljanja u pisanju se prepliću, grade nužnu potku. „Pisac je osoba koju progoni ono što sam goni, tragač koga nađe ono što misli da sam traži“, a „U tuđini vam se čovjek i od sebe otuđi“. Eto, sve je u tim rečenicama.

I još „Azil je bolji od smrti, gori od života“ i „Tekst je izgon u kome se hrli postojanju, zaklon, u kome se ponovo otvara životu.“ Finci tako istražuje vlastiti život i traga za vlastitim pismom. Stavlja se na kocku, odustaje od svake moguće zaštite, ističe svaku promišljanje, svako čuvstvo, „Jedino je djetinjstvo nerazorivo“, „a što počiva na nasilju valja samo nasilniku“, „I to je život: tren neispunjene nade“, „najveći događaj u životu je događaj života, jer je najveća vrijednost života život sam“. *Tekst o tuđini* je knjiga koja se podcrtava, ističe i pamti.

Važno je vraćati joj se, ponovno se s njom sučeljavati, što čitatelju omogućuje nova iznenađenja, nova prosvjetljenja. Makar da ju se iznova čita, nakon mnogo godina, i o Finciju u Sarajevu, o njegovom susretu s osobom koja ga pita: „Zar ste vi još živi?“. Umalo mu se ne izvinih – veli Finci.

Giovanni Fierro: Razgovor sa Predragom Fincijem

Čitajući vašu knjigu (Tekst o tuđini) ima se dojam da je pisanje neka vrsta gubitka, baš kao što je to i živjeti u egzilu. Je li to ispravno?

Vjerujem da je pisanje i gubitak i otkriće. Život koji smo imali više to nije, transformirao se u estetsko iskustvo i u umjetničko djelo, a u nekim slučajevima u filozofiju. Tako je moje pisanje moj način nalaženje sebe sama i identifikacije mog svijeta.

Ove su stranice važan pokušaj govorenja o značenju pisanja romana, stvaranja priče...

Pisanje je proces. Vrsta života po sebi. Nastojao sam razviti priče, a istovremeno razviti iz njih refleksiju, u mojoj knjizi. Rezultat je moja meta-naracija. Ali nipošto slučajno, jer sam ja po vokaciji filozof.

Čitajući ove stranice, udiše se poetičan zrak, skoro kao da je krv skrivena u cijeloj knjizi. Griješim li?

Pročitao sam podosta poezije u svom životu. Ponekad mislim da su neki pjesnici imali veći utjecaj na mene, nego mnogi filozofi. Kako ste primijetili, utjecaj poezije prilično je samorazumljiv u mom pisanju, naročito kada je o semantici riječ. Nedavno sam jednom izdavaču poslao esej, a on mi je odgovorio da je to skoro pa poema. A ja mu odgovorim da sam oduvijek pisao poeziju, ali da neki čitatelji misle da su to eseji i rasprave.

Ovo je knjiga koja se hrani brojnim pitanjima. Je li to Vaša dublja priroda?

Kada su tražili da definiram svoje stvaralaštvo, odgovorio sam da sam pripovjedač ideja. Skoro sve moje knjige imaju narativnu strukturu, no ja uvijek nudim pojmove, filozofska pitanja i moguće odgovore. Moji su tekstovi filozofija u pjesničkom obliku.

Ovdje je putovanje protagonist. Onaj fizički, emotivni, onaj u nutrini pamćenja i želje, onaj u pisanju. Kako je moguće postići da pripada istoj osobi, eda bi iscertali istu mapu?

U filozofiji koristimo apstraktne termine, kao što je u ovom slučaju putnik, da bismo analizirali različite fenomene. U mojoj knjizi imam različite priče različitih osoba, koje dijele slična iskustva. Svi oni oblikuju sliku putnika i putovanja. Časomice i sliku svijeta koji se mijenja, i napokon uznemirujućih novih migracija.

Kafka i Melville, na koji su način važni za ovu knjigu?

Svi parafrazirani pisci u knjizi igraju važnu ulogu u mom intelektualnom razvoju. Naročito Kafka. Držim da je on pisac manjina: nacionalnih, rodnih, društvenih ili političkih manjina. Istovremeno on je pisac koji opisuje ono što realnost jest, na svoj nadrealan i mračan način. Kad ga pak čitaš jako pažljivo, uočiti ćeš njegov crni humor, što je i značajan dio naše egzistencije. Kafka je presudni pisac naše epohe. Svi smo na neki način njegova duhovna djeca, uračunavši i mene.

A knjiga je možda, nakon što ste je napisali, bila način da se nagodite sa životom?

Pisanje je oblik pročišćenja. Način da razumiješ sebe i svoj svijet. Ako pak u svom radu stvoriš odgovarajuću sliku sebe sama i svog svijeta, tada je tvoj posao živ po sebi. Ova je knjiga uistinu moja knjiga, a ujedno i knjiga o svijetu kakav znam.

U završnom dijelu glavni je protagonist sreća: stranice su to gdje je sreća argumentirana... ali istovremeno sreću kao da je nemoguće uhvatiti, nešto je što izmiče. Je li to samo moje mišljenje, moj način doživljaja sreće?

Vjerujem da je život dar po sebi. U životu imamo različitih momenata, kako sretnih, tako i tužnih. Držim da bismo morali biti sretni što smo živi, jer je to jedinstven, neponovljiv događaj. Osobno slavim život, pa je upravo zbog toga sreća uvijek sa mnom.

Ova je knjiga izvorno objavljena 2007. Što se od tada promijenilo?

Sad sam stariji dvanaest godina, ali pitanja i dileme ostaju u stvari iste. A još se nadam i da ću (tek) napisati svoju najbolju knjigu. Taj moj stvaralački entuzijazam dio je mog slavljenja života.

(S talijanskog preveo Tvrtko Klarić)

Bibliografija Predraga Fincija

Objavljeno na engleskom

Applause, and then Silence, with an Introduction by Moris Farhi, Style Writers Now, 2012.

Why I Killed Franz Ferdinand and Other Essays, with an Introduction by Cathi Unsworth, Style Writers Now, 2014.

Objavljeno u BIH

Govor prepiski, Svjetlost, Sarajevo, 1980.

Umjetnost i iskustvo egzistencije, Svjetlost, Sarajevo, 1986.

Ishodište pitanja, Glas, Banja Luka, 1987.

O nekim sporednim stvarima, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

Sarajevski zapisi, Buybook, Sarajevo 2004.

Poetozofski eseji, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 2004.

O kolodvoru i putniku, Motrišta, Mostar, IK Rabić, Sarajevo 2015.

Kratka, a tužna povijest uma, IKB Rabić, Sarajevo, 2016.

Elektronička špilja, Art Rabić, Sarajevo, 2017.

O književnosti i piscima, Art Rabić, Sarajevo, 2018.

Objavljeno u Hrvatskoj

Umjetnost uništenog: estetika, rat i Holokaust, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2005.

Priroda umjetnosti, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2006.

Tekst o tuđini, ilustrirao Mersad Berber, Demetra, Zagreb, 2007.

Talijansko izdanje *Il popolo del diluvio*, Bottega Errante Edizioni, 2018.

Djelo i nedjelo: umjetnost, etika i politika, Demetra, Zagreb, 2008.

Imaginacija, Zagreb, Izdanja Antibarbarus, 2009.

Osobno kao tekst, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2011.

Čitatelj Hegelove estetike, Naklada Breza, Zagreb, 2014.

Estetska terminologija, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2014.

Korist filozofije, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2017.

Objavljeno u Srbiji

Ukratko, Factum izdavaštvo, Beograd, 2018.

Nenad Milošević

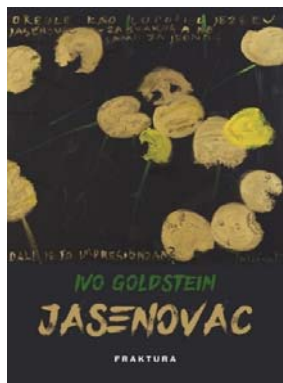
Nad knjigom *JASENOVAC* Ive Goldštajna

*Sećanja na poznanstva s Goldštajnama i
Ivinima*

Sa Slavkom Goldštajnom sam se upoznao 2011. godine kada sam snimao sagovornike za seriju *Anisemitizam*. Tada mi je Slavko pričao o dva sistema ustaških logora: gospički i jasenovački. Obično ljudi misle da se logor Jasenovac nalazio na jednom lokalitetu, ali on se zapravo, kao logorski sistem, sastojao od pet logora. U to vreme Slavkov sin Ivo Goldštajn bio je na dužnosti ambasadora Republike Hrvatske u Parizu. Ostala mi je u sećanju Slavkova priča o slušanju Hitlerovog govora na radiju, mislim iz 1936. kada su se Slavkov otac i njegov stric po prvi put uplašili Hitlera. Naime, mnogi Jevreji u evropskim državama smatrali su da je Hitler prolazna pojava i da će kao i nekoliko nemačkih kancelara pre njega brzo otići.

U mojoj seriji o Milovanu Đilasu učestvovali su i Ivo Goldštajn i njegov stric Danijel Ivin. Sva trojica su istoričari, sa mnoštvom objavljenih knjiga i članaka. Slavko i Ivo Goldštajn objavili su obimnu monografiju o Titu, a Slavkova knjiga *1941. godina koja se vraća* bila je veoma zapažena među istoričarima u regionu a i na širem prostoru.

Sećam se da sam sa velikim uživanjem slušao Slavka Goldštajna jer je imao velikog govorničkog dara. Teme je zahvatao pažljivo, analitički i izlagao ih staloženo, ne žureći, što mi svi ljudi novog doba, na štetu našu i naših slušalaca, činimo.

S druge strane, njegov rođeni brat Daniel Danko Ivin, kojem je dr Franjo Tuđman bio mentor za njegov nikada neodbranjeni doktorat, i koji je hapšen zajedno s Mihajlom Mihajlovim, Šejkom, Peđom Isusom i drugima, jedan je od najzuidljivijih sagovornika koje sam sreo. On u izlaganju krene na nekoliko strana, ali posle nekog vremena sve se te strane stope u jedan tok, i to njegovim anegdotama daje posebnu draž. Prošlost samo što ne zamiriše iza njegovih reči.

Profesoru Ivi Glodštajnu verovatno su činjenice da su mu otac i stric istoriografiji olakšale u neku ruku njegova istraživanja, ali s druge strane je to, pretpostavljam, moglo biti i breme da se kao istraživač bavite prošlošću posle strica i oca, koji su u istoriji i učestvovali i koji su o njoj pisali.

I knjigu *Jasenovac*, kao i nekoliko prethodnih, Ivo je započeo u četiri ruke s ocem. Nažalost, Slavko je brzo zbog bolesti morao da odustane i nije dočekao njen izlazak iz štampe.

Moj Jasenovac

Moje zanimanje za logor Jasenovac datira iz dečaćkih dana kada mi je u ruke dospela knjiga *Slučaj Andrije Hebranga* Mila Milatovića, čiji se najveći deo odnosi zapravo na stradanje logoraša u Jasenovcu.

Jasenovac je u mnogima od nas istovremeno potiskivan i obnavljan, kao neka trauma iz detinjstva. A u nekom životnom dobu dođe vreme da pokušamo da se s tim traumama suočimo, otvoreno i hrabro.

Knjigu *Jasenovac* Ive Goldštajna pročitao sam s velikom strašću. Jednostavno, to je dobro napisana knjiga na koju mislite dok pravite neminovne pauze u čitanju, koja u vama, bez obzira na temu izaziva bartovsko *zadovoljstvo u tekstu*.

Šta me je u toj knjizi tako privuklo i uzбудilo? Mi sa žudnjom za saznavanjem prošlosti pristupamo istoriografskim delima. Ona, ako su ubedljiva i dobro napisana, menjaju naše predstave i o sadašnjosti i o mogućim pravcima kuda svet, a i naš život u njemu, mogu da krenu. Ono za čime tragamo jeste smisao i kontinuitet od tačke A u prošlosti, do trenutka u kojem čitamo o toj prošlosti, ili gledamo, slušamo. Ozaruje se kada nam neko rekonstruišući, oživi prošlost, ma kakva ona bila, kada joj da smisao.

Ja zapravo sledim dve linije: jedna je hronološka a druga je problematska, rekao mi je u razgovoru profesor Goldštajn. Posle sam pomislio kako je to najbolji način da se jedna tako složena materija, decenijama prekrivana i prašinom i premazivana lakom, približi današnjem čitaocu. Dakle, tim logoraškim sudbinama, o čijim sam smrtima i mučenjima i ranije čitao, Goldštajn pristupa otvoreno, ne odvrćajući pogled od ljudi i kada gube dostojanstvo i zdravlje, kada postaju blede senke a ne heroji, od ljudi od kojih bi neki, po svedočenjima, pristali da umru odmah pošto se dobro najedu. Ivo Goldštajn ne skreće pogled ni sa najtamnijih i najtragičnijih mesta jasenovačkog pakla pišući istovremeno i o mestima, malim oazama nade, preostale ljudskosti i retkog humora, tako neophdnog čoveku. Ni istraživači ni čitaoci ne vole da vide slike u kojima se ljudsko biće spusti ispod nekog praga dostojanstva, i odvrćaju pogled od slika u kojima čovek gubi attribute ljudskog bića. Posle nekoliko sedmica provedenih u logoru čovek gubi pamćenje, piše

Goldštajn.

Čitalac neprekidno želi da pročita kako su se zatočenici spasili, pobjegli, ili ubili krvnika. U Jasenovcu je to bio slučaj jedan od hiljadu ili jedan od više hiljada. Ima i herojskih primera: kao što je slučaj s Milom Boškovićem, sekretarom KPJ u Jasenovcu koji svom krvniku Ivici Matkoviću, jednom od *Četiri M*, koji mu na nastupu komanduje da legne potrbuške kako bi ga ustrelio kaže da želi da krvniku gleda u oči dok umire.

Od dvadeset i dva logora smrti, popisanih u Jad Vašemu u Jerusalimu samo dva nisu bila pod nacističkom nadležnošću, a jedan od njih je bio Jasenovac.

Sistem logora Jasenovac se menjao tokom svog četvorogodišnjeg postojanja, i stoga se ne može samo sa jedne ili nekoliko strana prići onome što se stvarno događalo. Postojala je navodno i takozvana mirna godina, kraj 1942. do kraja 1943, kada je u logoru ubijeno ili umrlo „samo“ osam hiljada ljudi.

Izvori

Razni su izvori koje navodi i ukršta Ivo Glodštajn u knjizi, od svedočenja memoarista Ilije Jakovljevića, Nikole Nikolića, Ervina Milera, Milka Rifera, Nikole Nikolića, Egona Bergera, Ante Cilige i drugih, preko radova Antuna Miletića, iskaza logoraša koje je još AVNOJ 1942. objavio, iskaza svedoka i optuženih sa suđenja okupatorima i domaćim izdajnicima posle Drugog svetskog rata i drugih primarnih i sekundarnih izvora. Sam autor bio je svedok na suđenju Dinku Šakiću. O logoru Jasenovac je objavljeno preko 1.100 knjiga od kraja Drugog svetskog rata do danas.

Ivo Goldštajn je pokušao da prikaže istoriju Jasenovca iznutra, ukrštajući iskaze i svedočanstva svedoka o istom događaju, ostavljajući čitaocu da sam proceni koji je bliži istini. Koristeći takvu metodu uspeva da neke događaje osvetli skoro u potpunosti.

Ova knjiga je, kako njen autor kaže, napisana za one koji se čude nad jasenovačkim zločinom, a među takve spada i autor ovog teksta.

Goldštajn nam otkriva i unutrašnju organizaciju logora, podelu rada i odgovornosti kao i odstupanja od pravila ponašanja, kako logoraša i logornika (starešina iz redova logoraša), tako i ustaša i čuvara. S druge strane analizira i poziciju logora Jasenovac u pravnom i političkom sistemu NDH, kao i paradržavne aktivnosti i veze oličene pre svega u odnosu Pavelića i Maksa Luburića, zapovednika logora, alfe i omege logora tokom čitavog njegovog trajanja, bez obzira na smenu sa komandnog mesta i internaciju u koju je oteran pod pritiskom Nemaca. Naime, Nemci su došli do zaključka u jednom trenutku, krajem 1942. da se terorom nad Srbima i drugima u logoru i uopšte u NDH, samo regrutuje sve veći broj partizana. Treba na ovom mestu reći kako je i Hitler pred kraj rata, kada je totalni nemački poraz bio samo pitanje dana, rekao kako je bar

uspeo da uništi evropske Jevreje. I Luburić je bio opsednut uništavanjem Srba, komunista i Jevreja, koji su za njega, kao i za njegove učitelje u nemačkom logoru Zaksenhauzen-Orenienburg gde je bio na obuci, predstavljali nižu rasu, a sami Jevreji antirasu.

Veliki deo deportovanih u logor, a procenjuje se da je u njega ušlo između 120.000-130.000 ljudi, nije preživeo.

Veliki broj žrtava nije evidentiran jer je pre samog ulaska u logor već bio mrtav od iscrpljenosti, batina i usputnih likvidacija u transportima, ili je odmah pred ulazom u logor vođen na Gradinu, stratište na drugoj obali Save i tu likvidiran. Logor Jasenovac III mogao je da primi najviše 3.000 logoraša, sve preko tog broja je likvidirano nakon povremenih selekcionisanja u kojem su bolesni, stari i nepodobni odvajani za likvidaciju, a oni koji su ostajali u životu su iznurivani slabom ishranom i radovima na nasipu ili u logorskim ekonomijama. Posle nekoliko meseci, najčešće su takođe postajali kandidati za Gradinu, ili ubijani za primer na samom nastupu, ili negde usput na nekoj ekonomiji u krugu ili van logorskog kruga gde su ih ustaše odvodile na rad.

Sama logorska uprava je bila protiv evidentiranja logoraša. Ustaše su jednostavno imale nameru da zatru i logoraše i svaki trag o njima.

Ustaštvo kao ideologija

Pored novih saznanja o sistemu logora Jasenovac ova knjiga je veoma važna i zbog činjenica, sada organizovanih u novi poredak, o samom ustaškom režimu i njegovim osobenostima i karakteristikama. Dakle, ustaštvo je bilo, kao ideologija, eklektički pogled na realitet, kaže Goldštajn, zasnovano na iskrivljavanju ideoloških postavki Ante Starčevića a sa elementima nacističke i fašističke ideologije. S druge strane, to je bio totalitarni i teroristički režim koji je sistematski koristio teror za ostvarivanje svojih ciljeva, pa i tamo gde se on nije video, kao senka je stajao nad ljudima.

Zakonska odredba od 17. aprila 1942. predviđala je preke sudove koji kao sankciju izriču isključivo smrtnu kaznu, gde nije predviđen pravni lek, a molba za pomilovanje ne odlaže izvršenje, koje se moralo sprovesti tri sata od izricanja presude. Srbi, Jevreji i komunisti su i zakonski proglašeni najvećim neprijateljima hrvatskog naroda. Cilj takve politike bio je stvaranje čistog hrvatskog životnog prostora. Sve to, naravno, zvučalo je poznato još u to vreme. NDH je prilagodio nacističke rasne zakone, preuzevši anti-semitske motive nacista i fašista, priključujući im i težnju ka uništenju Srba.

Suverenost NDH

U kolikoj su meri Nemci u NDH nadgledali i kontrolisali vlast? Nijedan pokret vojnih jedinica nije

se smeo izvesti bez nemačkog dopuštenja. Italijani su u drugoj polovini 1941. reokupirali Jadransku obalu i Liku. Logori su u negativnom i tragičnom smislu bili mesto slobode za ustaše. Tu su, pod izgovorom da sprovode u delo i politiku Rajha, ubili desetine hiljada ljudi na najsvirepiji način kakav nije viđen u modernom dobu, ili dvadesetom veku. Jednostavno, NDH je bukvalno bila država u kojoj su vladali teororisti obučeni u uniforme, držeći se samo prividno opštih pravnih i zakonskih načela. Takva država je posle angažovanja nemačkih vojnih jedinica u akcijama čišćenja u NDH morala snositi i nemačke vojne izdatke ili bar njihov veliki deo.

Treba reći da su vlasti NDH bile dužne da šalju, kako se rat razbuktavao, sve više ljudi na takozvani dobrovoljni rad u Nemačku. U početku, na rad su se ljudi javljali dobrovoljno, a kasnije pod prisilom. U jednom trenutku to je značilo spas, naročito za Srbe u NDH. Tako je 1942. u Nemačku otišlo na rad 20.000 Srba deportovanih u Jasenovac posle akcija „podizanja sela“ na Kozari.

Posle reokupacije italijanske sfere uticaja u NDH i logori iz gospićkog sistema logora: dva logora na Velebitu i dva logora na ostrvu Pag morali su biti zatvoreni. Oni su takođe bili logori smrti. U njima je bilo zatočeno 30.000 ljudi. Preživelo je svega nekoliko hiljada koje su ustaše posle italijanske reokupacije deportovali u jasenovačke logore. Prvi zarobljenici Jasenovca bili su, zapravo, logoraši iz gospićkog sistema logora, oko 3.000 Srba i Jevreja.

Sistem logora Jasenovac

Sistem logora Jasenovac sastojao se od pet logora: Jasenovac I Krapje, 12 kilometara nizvodno od Jasenovca; Jasenovac II Bročice u selu na dva kilometra od mesta Jasenovac; Jasenovac III Ciglane smešten u samom istoimenom mestu, glavni i najveći logor; Jasenovac IV Kožara, radni logor smešten u kožarskom pogonu Jasenovca III i logor Jasenovac V Stara Gradiška, u predratnom zatvoru udaljenom tridesetak kilometara nizvodno Savom od Jasenovca. Stara Gradiška je isprva bio zamišljen kao logor za Hrvate, ali je vremenom postao kopija u malom, kako kaže autor knjige, Jasenovca III Ciglane. Gradiška je bila rezervisana pre svega za antifašiste, komuniste, skojevce, partizane i partizanske simpatizere, a posle „čišćenja“ Kozare 1942. i logor za decu sa Kozare.

Ustaška i logorska organizacija vlasti

Iako su formalno iznad Luburića bili ministar policije Dido Kvaternik i sam Pavelić, zapovednik Luburić imao je direktne kontakte sa Pavelićem, čiju je naklonost nesumnjivo uživao i kojem je, izgleda jedinom polagao račune.

Unutrašnju upravu su činili logornik, zamenik

logornika, zapovednik rada, vođa rada, grupnik (poslovođa), zatim stotnik, desetar i pisarnica.

Logor je zapošljavao u proseku 3.000 logoraša. Jedna od najvećih radnih grupa bili su grobari čiji je životni vek bio dva meseca.

U logoru su se vremenom formirale razne zajednice: masoni, partijska organizacija, ekonomske, razne zemljačke organizacije. Bez zajednice logoraša koje su nekada brojale samo nekoliko članova, pojedinac se nije mogao nadati da će preživeti. U zajednicama su ljudi ispoljavali solidarnost, često na visokom nivou.

Jesi li komunista ili četnik?

Kriterijumi za deportaciju u Jasenovac često su bili potpuno arbitrarni. Najduža zatvorska kazna iznosila je tri godine, ali ju je malo ko dočekao, pa i ako jeste zadržavan je i dalje u logoru. Od uhapšenih Srba su tražili da se izjasne: da li su komunisti ili četnici, a kada bi im uhapšenici odgovorili da nisu ni jedno ni drugo, ustaše su onda mlađe ljude svrstavali u komuniste a starije u četnike. Obe grupe su imale podjednako male šanse da prežive. Novopridošli u logor su retko popisivani.

Kao i u drugim logorima smrti logoraši su ubijani tokom samog transporta u logor, jer su trpani u velikom broju u vagone, provodeći dane bez vode i hrane. One koje ne bi uspeali da smeste u vagone često su ubijali na licu mesta.

Na ulasku u logor predavali su sve dragocenosti, u koje su po ustašama spadale i naočare koje su se smatrale gospodskom stvari. Kada su pobijeni ili deportovani srpski seljaci u selima oko logora njihova stoka i pokućstvo takođe su postajali plen ustaša.

U logoru je bilo zabranjeno čitanje knjiga dok se slušanje stranih radio-stanica kažnjavalo smrću.

Ustaške vlasti su koliko god su mogle bile neosetljive na prigovore Nemaca, Italije i Crkve pa su se međunarodne komisije koje su obilazile Jasenovac pokazale kao čista farsa. Iako je u logoru bilo zatočeno 46 lekara od kojih je logor preživelo samo njih osam, lekarske nege skoro da nije ni bilo, osim kada su pred raznim komisijama koje su dolazile u logor pokazivani navodni bolesnici, zapravo najzdraviji logoraši koje su ustaše stavljale u čistu posteljinu, dok bi one iole bolesne i slabe pre toga pobili.

Krvnici, kriminalci, cinkaroši i konfidenti

Jasenovac je bio predviđen i za ustaše koji bi se ogrešili o disciplinu. Neki su i ubijeni, a neki su postali zapovednici i najveći krvnici kao, na primer, Ljubo Miloš ili Miroslav Filipović-Majstorović.

Zanimljiv je slučaj Vladimira Singera, pokrštenog Jevrejina, koji je bio istaknuti ustaša između dva rata, čak vodeći ideolog, ali koji je zajedno sa familijom

stradao u Jasenovcu pod nerazjašnjenim okolnostima.

Pojedini zapovednici i ustaški oficiri, inače najveći krvnici, bili su ljudi koji su voleli umetnost, voleli da razgovaraju o književnosti, dok su drugi bili polupismeni ili nepismeni seljaci. Treći su zapravo bili okoreli kriminalci, kojih je bilo i među logorašima. Oni su najčešće postajali cinkaroši i konfidenti, a neki od njih su, kako kaže Goldštajn, obukli i ustaške uniforme. Kriminalci su uživali veliku naklonsot ustaša.

Pojedini logoraši su postajali mezimci ustaša a neki od njih su čak i učestvovali u likvidacijama. Zanimljivo je da su ih ustaše, sve njih, pre ili kasnije likvidirale.

Hrana

Logoraši su u proseku u Jasenovcu dobijali sto grama kukuruznog brašna na dan. Borba za hranu bila je neprekidna, krađa hrane, pa čak i jednog krompira, kažnjavala se smrću. Meso su logoraši jeli najčešće kada neka životinja na ekonomiji uginu. U Staroj Gradiški je u jednom trenutku sva trava bila pojedena. Tifus je pokosio veliki broj logoraša ali i jedan broj ustaša.

Nastup

Nastup, postrojavanje logoraša pred ustašama bilo je nešto najzlokobnije: tada su ljudi izdvajani pod optužbom ili ne, ponekad su ubijani na licu mesta, a ponekad odvođeni na Gradinu na klanje, iako bi dan-dva ranije ustaše sa dotičnim logorašem ili grupom njih zbijali šale. Ustaša je, bez obzira na čin, mogao premlatiti ili ubiti bilo kojeg zatočenika bez ikakvog razloga.

Indusrija smrti

Ustaše su, što su bili veće ubice i monstrozni koljači, imali veće šanse za brži napredak u hijerarhiji.

Inženjer Hinko Pičili je početkom 1942. došao na ideju da napravi peć za kremaciju leševa u samom logoru. Prve žrtve te peći-krematorijuma tri puta četiri metra, bili su sami njeni graditelji. Žrtve su dovođene noću i ubijane maljevima i nakon toga bacane u peć. Postoje svedočenja i da su živi ljudi bacani u krematorijum. Peć je prestala s radom u maju 1942. kada je preuređena.

Od svih mnogobrojnih stratišta logorskog kompleksa Jasenovac najveće je bilo ono u selu Donja Gradina na bosanskoj obali Save, gde su posle Kozaračke ofanzive prvo poklani lokalni Srbi, njih dve stotine. Te grobnice su snimljene iz savezničkih aviona i odnedavno su te fotografije dostupne istraživačima.

Na Gradini su ubijani maljevima i noževima nad jamama. Romi su bili u jamama i slagali leševe, na kraju ih posipajući krečom i zemljom.

Ustaše su gotovo sve poznate načine na koje su ljudi ubijani i mučeni tokom vekova na Balkanu primenjivali i u Jasenovcu. Postojao je kult ubijanja, naročito klanja.

Logorske ustaše regrutovane su iz reda lumpenproletarijata, najčešće od siromašnih hercegovačkih mladića. U ubistvima u Jasenovcu su učestvovali gotovo svi članovi ustaške posade. Najveći pokolji odvijali su se za velike praznike, Uskrs i Božić, kao i kada je iz Zagreba u logor dolazio Maks Luburić, a jedan od najvećih je svakako bio kada su ispraćali Luburića iz Jasenovca, uoči „mirne godine“ kada je ubijeno između 800 i 1.500 ljudi u jednom danu.

Iako navodno Nemci nisu znali za zločine svakodnevno činjene u Jasenovcu, nemački vojnici i oficiri smešteni u nemačkim vojnim postajama su učestvovali u silovanjima žena koje su najčešće posle toga ubijane.

U krugu familije

Koliko je bliska veza između Pavelića i Luburića bila, i pored insistiranja Nemaca da se Luburić ukloni i kazni, govori i činjenica da ga je Pavelić pred sam kraj rata promovisao u generala i vrhovog zapovednika svih oružanih snaga NDH.

Zanimljive su i rođачke veze među zapovednicima Jasenovca. Vjekoslav Luburić bio je bliski rođak Ljube Miloša. Dinko Šakić oženio se polusestrom Luburićevom, kao i Jakov Džal, pukovnik ustaške vojske koji je povremeno dolazio u logor. Svi zapovednici logora Jasenovac bili su emigranti, a sam Luburić je proveo sedam godina na Liparima u Italiji u internaciji, što je inače i jezgro predratnog ustaškog pokreta.

Među jasenovačkim zlikovcima istaknuto mesto ima i nekoliko žena, već spomenuta Nada Šakić, polusestra Maksa Luburića, zatim Božica Obradović, koja je još sa Marijom Majom Budžon činila „crnu trojku“ koja je učestvovala u brojnim likvidacijama.

Žrtve

U najmanjem procentu Jasenovac su preživeli Romi, zatim Jevreji i Srbi. Zanimljivo je da su u logoru stradali i istaknuti intelektualci pod optužbom da su masoni.

I pored toga što su na katoličku veru tokom rata prelazili i Srbi, a kao muslimani se izjašnjavali i bosanski Romi, to im najčešće nije bilo od pomoći pri odlučivanju ko će biti deportovan u Jasenovac. U Jasenovcu je stradala, u prvoj godini postojanja gotovo sva romska populacija, njih 16.170. Za smrt Roma nije odgovarao ni logoraš, a kamoli ustaša, piše, na jednom mestu Goldštajn.

Naročito je bila tragična sudbina kozaračke dece koja su u logoru Stara Gradiška ostavljena, jer su im roditelji koji su ostali u životu posle „redarstvene akcije“ na Kozari otišli na rad u Nemačku. Polovina te dece umrla je od posledica gladi, bolesti i fizički je likvidirana. Pretpostavlja se da je polovina spasena, oko šest hiljada, a veliku zaslugu za to ima Diana Budisavljević, Austrijanka koja je imala dobre veze sa Nemcima u Zagrebu. Nažalost, deca su nastavljala

umirati i kada su izvučena iz logora tako da je od 12.000 dece preživelo od 3.000 do 3.500 dece.

Zanimljivo je da je nekoliko dečaka učestvovalo u samom probroju 22. aprila 1945.

Razmene

Logoraši, naročito članovi KPJ, služili su i ustašama i Nmcima za razmenu zarobljenika kojih je, kako je rat odmicao, bilo sve više i više.

Ustaše su i kada je za nekog stigla molba da bude pušten ili kada je neko iz vrha vlasti intervenisao, znale da kažu da je dotični mrtav, a njegova prava smrt usledila bi nakon dan-dva. Istovremeno je izdavan nalog da se neko pusti i tajni nalog da bude likvidiran.

Zašto partizani nisu oslobodili Jasenovac?

Za logor Jasenovac je relativno rano saznala i izbeglička vlada u Londonu. Nekoliko logoraša je u martu 1942. svedočilo pred Nedićevom komisijom u Beogradu. Pojedini nemački oficiri i predstavnici u NDH, znali su a neki od njih i pokušavali da zaustave masovne zločine, jer im je bilo stalo i do dobrih odnosa sa kvislinškom Nedićevom vladom.

Najčešća pitanja vezana za Jasenovac su bila: zašto ga partizani nisu oslobodili i zašto logoraši nisu digli ustanak, kao na primer Jevreji u Varšavskom getu.

Logor je bio smešten na takvom mestu koje je eventualne napadače svojim karakteristikama odvrćalo od napada: prirodnim preprekama, rekama Unom i Savom, zatim močvarnim predelom na severu. Logoraši su neprekidno radili na učvršćivanju odbrambenog pojasa, zidani su bunker u Gradini i na drugim mestima oko logora. Jasenovac je čuvalo oko 3.000 ustaških vojnika, dakle bilo ih je podjednako kao i logoraša. Nmcima je bilo veoma stalo da se sačuva pruga Beograd-Zagreb. Znalo se da će u slučaju napada ustaše prvo pobiti logoraše, tako da su partizanima javljali da ih ne napadaju. U takvim situacijama neblagovremene akcije pokazuju se kobnim.

Partizani su to želeli, i slavonski, ali i sam Tito, koji je čak i naredio „da se ispituju mogućnosti da se logor oslobodi“.

Međutim, sami logoraši i partijska organizacija u logoru su bili protiv toga, jer su znali kakva će reakcija ustaša biti u slučaju napada na logor. Nada u oslobađanje ili u beg iz logora nikada nije nestala kod logoraša. Čekao se povoljan trenutak, a on je došao tek kada je postalo izvesno da se kraj rata i samog logora bliži, a da ustaše ne žele da ostave svedoke u životu. Logoraši su se odlučili na probroj u najnepovoljnijem trenutku. Zato je i broj preživelih bio tako mali.

Pre probroja 22. aprila 1945, ustaše su dan ranije poubijale 500 do 600 zatvorenica. U probroj je krenulo

oko 1.000 logoraša iz Jasnovca III Ciglane, 90 je preživelo. Logoraši smešteni u Kožari preživeli su probroj u još manjem broju, jer su se tek posle podne odlučili na probroj, slično je bilo i u Staroj Gradiški. Ustaše su minirale i palile objekte u logoru i uništavale dokumentaciju.

Građevinski materijal za kojim je odmah posle rata vladala velika tražnja brzo su razgrabili lokalni seljaci, kao i mašine preostale u logoru. Posle nekoliko godina logor je bio raščišćen.

Zbog čega je u kulturi sećanja Jasenovac potiskivan?

Neposredno posle rata jednom broju jasenovačkih zlikovaca je suđeno i neki od njih su dali vredna svedočanstva pre nego što su osuđeni na smrt, naročito Ljubo Miloš, Filipović-Majstorović, Ante Vrban i drugi. Nažalost, jedan nemali broj nije stigla kazna.

Sama socijalistička vlada posle rata, piše Goldštajn, želela je da prikaže naciste i fašiste kao glavne zločince a domaće kvislinge kao sekundarne aktere, što je kao rezultat imalo stalni deficit istine o zločinima kvislinga. To se po rečima autora pokazalo kobnim u osamdesetim godinama dvadesetog veka. U devedesetim se sve na neki način, u manjoj meri, ali sa velikim podudarnostima, ponovilo i nije slučajno Slavko svoju knjigu naslovio: *1941. godina koja se vraća*.

Kad bi bili samo Srbi i Hrvati u igri stvar bi bila manje komplicirane, kaže negde na kraju naših - Ivo Goldštajn. *Tu nije samo u pitanju 41–45, nego i 91–95*, nastavlja on, *proces pomirenja koji se mora dogoditi, mora se dogoditi preko Jasenovca*.

Nenad Milošević je pesnik, novinar i TV snimatelj

Naomi Ragen je ortodokсна američko-izraelska spisateljica. Živi u Jerusalimu, piše knjige na engleskom jeziku.

Nedavno je na srpskom objavljen njen roman SOTA.

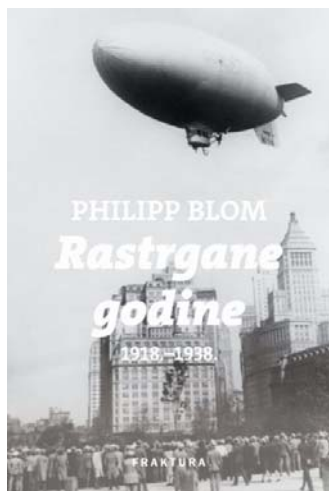
Ivica Ivanišević

Veliko srce Ala Caponea

Rastrgane godine 1918 - 1938.

Slobodna Dalmacija

Pijevod: Goran Schmidt

Briljantnog povjesničara Philippa Bloma (rođenog 1970) otkrili smo 2015. zaslugom *Vrtoglavih godina*. Tom knjigom autor je branio (i uspješno odbranio) tezu kako razdoblje od 1900. do 1914. nije bilo tek puka uvertira u Prvi svjetski rat te da se upravo u tih petnaest godina – a ne nakon njih – svijet radikalno promijenio. *Rastrgane godine* (prijevod potpisuje Goran Schmidt) svojevrsni su sequel u čijemu je fokusu međuraće.

"Rovovske bitke", veli Blom, "koje su porodile razočarenje i ogorčenost, sada su se nastavile između partija, ideologija, klasa, između budućnosti i prošlosti, bogatstva i siromaštva, i na kraju, što je bilo predvidljivo, ponovno između država. Međuratno je doba bilo doba unutarnjih konflikata." Jednako zainteresiran za krupne povijesne figure, kao i za zbivanja u društvenome parteru, Blom opet akribično i vješto kontrapunktira "veliko i malo", zanimajući se za političke koliko i kulturne prevrate, osobito one koji su imali utjecaja na široke mase.

Rastrgane godine prije svega se mogu čitati kao popkulturalna kronika epohe, u kojoj se, primjerice, iz glazbe, filma ili mode pouzdano iščitava duh onoga vremena. Kao i u prethodnome libru, autor iznova osvaja osebujnim, pomaknutim interpretacijama zbivanja. Tako, primjerice, u poglavlju posvećenom prohibiciji naglašava činjenicu kako je velika kampanja za novu Ameriku i obnovu američkog morala bila u stvarnosti također i borba stare, seoske Amerike, koja je izgubila utjecaj, protiv nove, gradske, borba 19. protiv 20. stoljeća.

"Ta stara seoska Amerika bila je pretežno protestantska, a njezin stil života počeo se mijenjati pred pritiskom useljenika koji su stizali iz Italije, Irske, Njemačke... (dakle, uglavnom katolika i Židova). I eto kako se naoko bezazlena polemika o društvenoj prihvatljivosti alkohola naglo pretvara u duboki svjetonazorski konflikt s obilježjima – doduše, prikrivenog, ali ipak - vjerskog rata. Naravno, ta se polemika pokazala potpuno promašenom. Jer, veli Blom, automobili, kina i radio razorili su tradicionalne predodžbe o moralu djelotvornije nego što bi to mogao čitav ocean alkohola, ali bilo ih je puno teže mrziti." Osim što je eruditski potkovan, Blom je i punokrvni pisac koji zna kako doprijeti do čitatelja. Pokušavajući opisati razmjere ekonomske krize u SAD dvadesetih godina, netko drugi istresao bi kubik-dva sumornih statistika. Blom, međutim, u rukavu ima neusporedivo lakše i dojmljivije rješenje. Njemu je dovoljno upozoriti na činjenicu kako je tih godina čak sto tisuća (!) Amerikanaca zatražilo iseljenje u Sovjetski Savez. Ili pak podsjetiti kako ni mafija nije ostala ravnodušna na patnje naroda. I sâm Al Capone osjetio se pozvanim učiniti nešto za opće dobro, pa je u Chicagu otvorio pučku kuhinju.

Rastrgane godine nisu samo poučna nego i beskrajno zabavna knjiga. Kako se, recimo, ne nasmijati uz priču o nastanku nacističke budnice "Horst Wessel Lied"? Tip iz naslova bio je veliki mučenik Hitlerova pokreta, a Blom podsjeća na činjenicu kako je građanskim zanimanjem bio svodnik te da on doduše jest pao kao žrtva komunističkog egzekutora, ali da اساسina u akciju nije poslao lokalni politbiro, nego pobunjena prostitutka koja je drugu štemeru zacijelo ponudila prebijanje usluga.

Da zaključim: ne oklijevajte, nego požurite do najbliže knjižare/knjižnice.

Philipp Blom, rođen u Hamburgu 1970 je književnik, istoričar, novinar i prevodilac. Studirao je u Beču i Oksfordu, gde je i doktorirao. Radio je u Londonu, Parizu i Beču, a trenutno živi u Los Angelesu sa suprugom Veronicom Buckley.

U ovom broju

Radomir Konstantinović: *Pohvala putovanju*

Petar Đurić: *Rekvijem za Kraljevinu*

Alen Deršović: *Odbrana Izraela(7)*

Giovanni Fierro: *Tekst o tuđini (Narod potopa) Predraga Fincija*

Nenad Milošević: *Nad knjigom*

JASENOVAC Ive Goldštajna

Ivica Ivanišević: *Veliko srce Ala Caponea*

Nekad i sad

Prostor jevrejskih plemena u antičkom dobu i današnji Izrael

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

http://balkan-sehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Wašingtona